

**West-Friese
Archeologische
Rapporten 156**

Handelaren op de hoek

Archeologisch onderzoek op de hoek Westerstraat 74-
Ooievaarsteeg in het oude centrum van Enkhuizen

B.C. ter Steege

Met bijdragen van W. Stellingwerf
& C.P. Schrickx

Handelaren op de hoek

**Archeologisch onderzoek op de hoek Westerstraat 74-
Ooievaarsteeg in het oude centrum van Enkhuizen**

B.C. ter Steege

Met bijdragen van W. Stellingwerf & C.P. Schrickx

Colofon

West-Friese Archeologische Rapporten 156

Titel	Handelaren op de hoek Archeologisch onderzoek op de hoek Westerstraat 74-Ooievaarsteeg in het oude centrum van Enkhuizen
Uitvoerder	Archeologie West-Friesland
Auteur	B.C. ter Steege (Senior KNA archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Met bijdragen van	W. Stellingwerf (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) C.P. Schrickx (Senior KNA archeoloog, Archeologie West-Friesland)
Redactie	C.P. Schrickx
Veldwerk	B.C. ter Steege J. Leek (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) M. Kossen (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland) E. van Paridon (veldmedewerker, Archeologie West-Friesland) A. Weel (metaaldetectie, Archeologie West-Friesland)
Determinatie	Metaal: C.P. Schrickx Al het overige materiaal: W. Stellingwerf
Dataverwerking	M. Kossen
Fotografie objecten	W. Stellingwerf
Bewerking afbeeldingen	J. Smit (student Saxion hogeschool) & W. Stellingwerf
GIS/kaartmateriaal	M. Kossen & B.C. ter Steege
Opmaak	F.C. Schinning (KNA archeoloog MA, Archeologie West-Friesland)
Trefwoorden	Middeleeuwse terp, funderingen Nieuwe Tijd, lakenloodjes

© Archeologie West-Friesland 2021

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie, digitaal of geautomatiseerd systeem zonder voorafgaande toestemming van de copyrighthouders en de auteur.

De uitgever heeft de inhoud met de grootst mogelijke zorgvuldigheid samengesteld. Ondanks deze zorgvuldigheid kunnen gegevens zijn veranderd of onjuist zijn weergegeven.

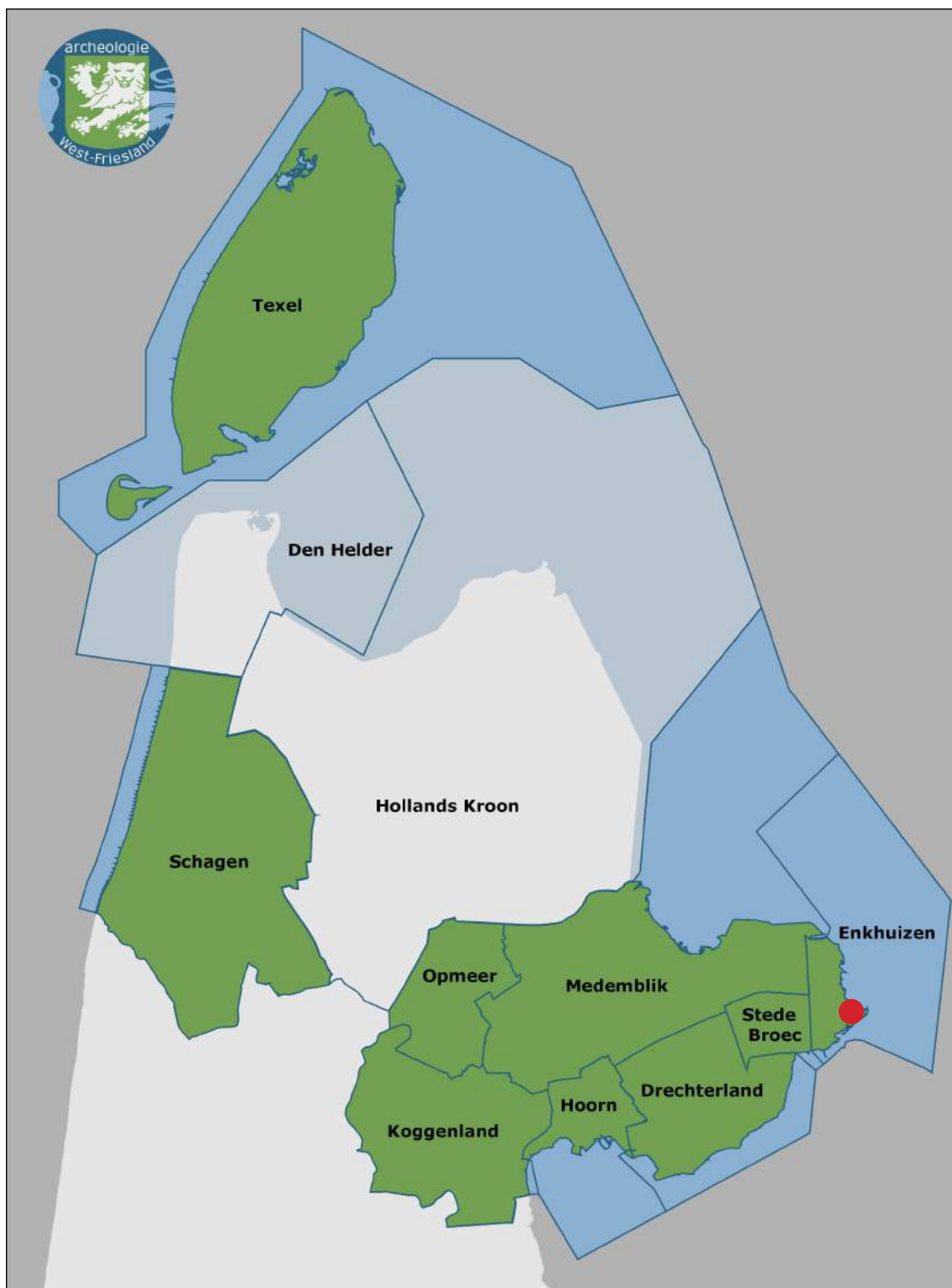
Administratieve gegevens

Project/locatie	Westerstraat 74-Ooievaarsteeg, Enkhuizen, Gemeente Enkhuizen
Projectnummer	485
Landelijk registratienummer	4660102100
Centrale coördinaten	x: 148.482 y: 524.120
Datum rapportage	Februari 2021
Datum veldonderzoek	Januari 2019
Bevoegde overheid	Gemeente Enkhuizen
Archeologisch deskundige	Carla Soonius (regio-archeoloog)
Beheer en plaats projectdocumentatie	Archeologisch Depot van de Provincie Noord-Holland
Opdrachtgever	Dhr. B. Imming
Opdrachtnemer	Archeologie West-Friesland
Monument-, vondst- en Archisnummers	n.v.t.
Status	Goedgekeurd door het Bevoegd Gezag

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
2. De onderzoekslocatie	11
2.1 Geologie en landschap	11
2.2 Korte geschiedenis van Enkhuizen	12
2.3 Historische ontwikkeling plangebied en bewoningsgeschiedenis	15
2.4 Archeologisch onderzoek langs de Westerstraat	19
2.5 Bewoningsgeschiedenis	20
3. Doel en methode van het onderzoek	22
3.1 Onderzoeksopdracht	22
3.2 Methode	23
4. Resultaten archeologisch onderzoek	24
4.1 Resultaten in pandige begeleiding Westerstraat 74	24
4.1.1 Ophoging	24
4.1.2 Bakstenen funderingen	25
<i>Kadertekst: Keurloden (C.P. Schrickx)</i>	27
4.1.3 Overige vondsten in pandige begeleiding	34
4.2 Resultaten achter het pand Westerstraat 74	35
4.3 Fase 1: 1350-1500	35
4.3.1 Ophoging	35
4.3.2 Sloot	36
4.3.3 Kuilen	37
4.4 Fase 2: 1500-1575	38
4.4.1 Ophoging	38
4.4.2 Padverharding	38
4.4.3 Kuilen	38
4.5 Fase 3: 1575-1700	40
4.5.1 Funderingen	41
4.5.2 Waterkelder S19	44
<i>Kadertekst: Enkhuizer tegel (C.P. Schrickx)</i>	48
4.5.3 Puinsporen	51
4.6 Fase 4: 1700-1900	52
4.6.1 Ophoging	52
4.6.2 Funderingen	52
4.6.3 Straatje S9	53
4.6.4 Afvalkuil S8	53
4.7 Overige vondsten terrein	63
5. Synthese	68
6. Beantwoording onderzoeksvragen	70
7. Samenvatting	74
Literatuur	75
Kaartbijlagen	
Bijlage 1 ASK	77
Bijlage 2 Fase 1	79
Bijlage 3 Fase 2	81
Bijlage 4 Fase 3	83
Bijlage 5 Fase 4	85
Bijlage 6 Profielen	87
Determinatielijsten	
<i>Digitaal beschikbaar via www.archeologiewestfriesland.nl</i>	
Bijlage 7 Determinatielijsten	

Afb. 1a. De locatie van het plangebied binnen de gemeente Enkhuizen in West-Friesland (rode stip). Op de kaart is het gemeentelijke samenwerkingsverband Archeologie West-Friesland weergegeven.

1. Inleiding

In januari 2019 is door Archeologie West-Friesland, in opdracht van de heer Imming, een vlakdekkend onderzoek uitgevoerd aan de Ooievaarsteeg/Westerstraat 74 in het historische centrum van Enkhuizen (afb. 1). In vier dagen tijd is achter de Westerstraat 74 een oppervlakte van 70 m² opgegraven. Daarnaast is in het pand zelf vanwege graaf- en sloopwerkzaamheden een oppervlakte van 70 m² oppervlakkig gedocumenteerd.

Afb. 1b. De locatie van het plangebied (witte stippellijn) op een luchtfoto (bron: PDOK).

De eindverantwoordelijkheid voor het project was in handen van senior KNA-archeoloog drs. Michiel Bartels. De projectleider tijdens het veldwerk was senior KNA-archeoloog drs. Bart ter Steege. De andere leden van het vaste veldteam waren KNA-archeoloog drs. Marlijn Kossen (als veldtechnicus), KNA-archeoloog MA Jasper Leek, veldmedewerker Etienne van Paridon en Aad Weel (metaaldetectie). Het graafwerk werd uitgevoerd door Siebe Vriend van P. Vriend Sloopwerken B.V.

De aanleiding voor het archeologisch onderzoek vormde de sloop van bestaande bebouwing en de nieuwbouw van garageboxen en huurappartementen. De geplande werkzaamheden zouden een groot deel van het bodemarchief verstoren. Behoud *in situ* bleek niet mogelijk, zodat de resten via een opgraving *ex situ* zijn veiliggesteld (afb. 2).

De uitwerking van het onderzoek is verricht door en onder leiding van Bart ter Steege. De keramiek uit de Nieuwe Tijd, het overgrote deel van de bouwkeramiek, het glaswerk, natuursteen en bot zijn gedetermineerd en beschreven door materiaalspecialist drs. Wytze Stellingwerf. De determinatie en beschrijving van het metaal is uitgevoerd door senior materiaalspecialist dr. Christiaan Schrickx. De verwerking van het omvangrijke vondstmateriaal was niet mogelijk

zonder de hulp van diverse vrijwilligers. Het puzzelen en plakken van de keramiek is verzorgd door vrijwilligers Peter Oudheusden, Bert Balk, Leo van den Thillart, Dorian Geerdink, Pernel Nijenhuis en Dolf van Doorm. De fotografie van de objecten is uitgevoerd door Wytze Stellingwerf. De opmaak van het rapport is ten slotte verzorgd door Fleur Schinning.

In dit rapport worden de resultaten van de opgraving gepresenteerd. Hoofdstuk 2 behandelt de geologische en landschappelijke ontwikkeling van de onderzoekslocatie. Daarnaast wordt een korte geschiedenis van de omgeving geschetst en aandacht besteed aan de historische ontwikkeling van het plangebied. In het derde hoofdstuk komt het doel en de methode van het onderzoek aan bod. Hoofdstuk 4 gaat in op de archeologische sporen en vondsten binnen het plangebied, waarna in hoofdstuk 5 de synthese volgt. In hoofdstuk 6 worden de onderzoeksvragen beantwoordt die in het Programma van Eisen (PvE)¹ zijn opgesteld en in hoofdstuk 7 worden de onderzoeksresultaten samengevat.

Afb. 2. De opgraving aan de Westerstraat-Ooievaarsteeg in volle gang.

1 Semeijn 2018.

2. De onderzoekslocatie

2.1 Geologie en landschap

Aan het einde van de laatste ijstijd lag Enkhuizen in een schaars begroeid landschap, waar in de loop van die ijstijd zand was afgezet. Geologisch gezien behoort deze zandafzetting tot de Formatie van Twente (Laagpakket van Wierden: dekzand)². De top van deze pleistocene afzetting bevindt zich tussen de 14 en 10 m –NAP. Na afloop van de ijstijd steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Hierdoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich veen (het Basisveen) op het dekzand. Dit Basisveen werd uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Tot circa 3800 voor Chr. was West-Friesland vrij toegankelijk voor de zee. De toenmalige kust bestond voornamelijk uit zandige wadplaten waartussen een groot aantal west-oost georiënteerde geulen lag. Meer landinwaarts gingen de zandige platen over in lagunes waarin klei werd afgezet. Een groot deel van West-Friesland lag in dit lagunaire gebied.³ De sedimenten die in deze periode zijn afgezet, worden gerekend tot de oudste afzettingen van de Beemster Afzettingen (voorheen Calais II en III, tegenwoordig: Laagpakket van Wormer).

Rond 3800 voor Chr. ontstonden aan de kust van Noord-Holland op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon vanaf deze periode alleen nog via enkele zeegaten in het achterland doordringen. Via het zeegat van Bergen drongen getijdengeulen West-Friesland binnen. Buiten de invloedsfeer van deze geulen vond geen sedimentatie plaats en vormde zich veen. Binnen de invloedsfeer van deze getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenteerde in en direct naast de geul. Het lichtere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul afgezet.

Tussen 3800 en 1400 voor Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop, waardoor de ondergrond van West-Friesland een zeer ingewikkelde opbouw heeft. Deze opbouw, en de geologische geschiedenis, is door De Mulder en Bosch ontrafeld en systematisch beschreven. Volgens deze reconstructies heeft Enkhuizen in een kweldergebied gelegen. Grote getijdengeulen zijn vermoedelijk niet actief geweest. Buiten de actieve delen van het zeegat vond veengroei plaats (behorend tot het Hollandveen Laagpakket).

Rond 1500 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Na het droogvallen van de geulen vond als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De aanvankelijk laaggelegen kreekbeddingen en oevers zakten minder in dan de aanvankelijk hooggelegen kwelders.

Buiten de actieve geulen had vanaf circa 3800 voor Chr. in heel West-Friesland continu veenvorming plaatsgevonden, waardoor grote veenkussens waren ontstaan. Op het moment dat de laatste actieve geulen verlandden, verdwenen ook deze onder een dik pakket veen. Op en rond de veenkussens waren alleen nog kleine veenstroompjes actief. Deze voerden het water uit de veenkussens af naar lager gelegen delen.

2 Hoewel Nitg-TNO in 2000 (Weerts e.a., 2000; De Mulder e.a., 2003) een nieuwe lithostratigrafische indeling heeft ingevoerd, wordt in dit stuk ook de oude chronostratigrafische indeling, gebruikt door De Mulder & Bosch, weergegeven. Het Laagpakket van Wormer komt overeen met de Afzettingen van Calais, het Laagpakket van Walcheren met de Afzettingen van Duinkerken en het Hollandveen Laagpakket met het Hollandveen.

3 De Mulder & Bosch, 1982.

De bewoning in West-Friesland in de Midden- en Late-Bronstijd (1500 tot 800 v. Chr.) concentreerde zich op de flanken van deze geulruggen en op de kwelders.⁴ Door toenemende vernatting werd West-Friesland rond 800 v. Chr. verlaten. Tot het ontstaan van de handelsplaats Medemblik omstreeks 700 n. Chr. was het gebied vermoedelijk onbewoond.⁵

In de Middeleeuwen was West-Friesland bedekt met een dik veenpakket. Door het ontstaan van de Zuiderzee in de 11de en 12de eeuw werd de invloed van de zee aan de oostzijde van Noord-Holland aanzienlijk groter: de zee sloeg grote stukken land langs de kust weg en de Hollandse binnenmeren ontstonden. Het ontstaan van de Zuiderzee, gecombineerd met een gemiddelde stijging van de temperatuur, zorgde voor een natuurlijke ontwatering van het westfriesse veenpakket en gunstige condities voor ontginning. De eerste ontginningen in West-Friesland dateren uit de 8ste eeuw en vonden plaats rond Medemblik. Van de 10de tot en met de 12de eeuw werd het overige deel van West-Friesland ontgonnen. Het gebied werd geschikt gemaakt voor bewoning en landbouw door op systematische wijze sloten door het veen heen te graven, waardoor het veen ontwaterde. Door de ontwatering oxideerde het veen en klonk het veenpakket in, met een geleidelijke daling van het maaiveld als gevolg. Het land werd hierdoor kwetsbaar voor inbreuken van de zee en overstromingen.⁶ De bewoners van West-Friesland probeerden dit gevaar te verkleinen door dijken aan te leggen. Deze verschillende losse dijken werden met elkaar verbonden, waardoor West-Friesland vanaf circa 1250 werd beschermd door één lange dijk: de Westfriesse Omringdijk. Deze dijk is in de eeuwen hierna nog diverse malen doorgebroken, waardoor land afsloeg en klei en zand werd afgezet. De loop van de Omringdijk is in de loop der eeuwen sterk gewijzigd. Door het verdwijnen van het voorland (het land dat voor de dijk lag) verzwakte de dijk, waardoor deze op een groot aantal plaatsen moest worden teruggelegd door middel van inlaagdijken. De huidige Omringdijk bevat hierdoor slechts in een aantal dijkvakken nog de originele 12de/13de-eeuwse kern.⁷

Om het gebied binnen de Omringdijk droog te houden, moest dagelijks water in zee worden geloosd. In eerste instantie gebeurde dit tijdens eb via klepduikers en later spuisluizen in de dijk. Door de aanhoudende daling van het maaiveld was dit na verloop van tijd niet meer mogelijk. De introductie van de poldermolen in Holland in het begin van de 15de eeuw was een antwoord op dit probleem. De eerste poldermolens bij Enkhuizen stonden ten noorden van de stad, aan het einde van de Oude Gouw, en dateren uit omstreeks 1452.⁸

2.2 Korte geschiedenis van Enkhuizen

Enkhuizen is gelegen in het oosten van West-Friesland, aan het oostelijke einde van een oost-west georiënteerde bewoningsas: de Streekweg. De aan deze weg gelegen dorpen bevonden zich oorspronkelijk noordelijker langs een oudere bewoningsas (de Zuiderkadijk). Deze as met de aanliggende dorpen is ten gevolge van de vorderende veenontginningen verplaatst naar de locatie van de huidige Streekweg, waarschijnlijk in de 12de eeuw.⁹

4 IJzereef & Van Regteren Altena, 1991; Roessingh & Lohof, 2011.

5 Besteman 1990, 107.

6 Besteman 1990, 93-96.

7 Boon 1991, 78-114.

8 Boon 1991, 100.

9 Zie voor een uitgebreide beschrijving van de geschiedenis van Enkhuizen: Duijn 2011.

De stad Enkhuizen is ontstaan uit een samensmelting van twee dorpen: Enchusen en Gommerskarspel. De kern van Gommerskarspel lag waarschijnlijk bij de huidige Westerkerk, de locatie van het oude Enchusen moet worden gezocht in het huidige IJsselmeer, in het verlengde van de Streekweg/Westerstraat. Door het terugleggen (inlagen) van de Westfriese Omringdijk in de 13de eeuw kwam het oude Enchusen buitendijks te liggen. Ten gevolge van de stijgende zeespiegel en het afslaan van dit buitendijkse land is het dorp door zijn inwoners geleidelijk verplaatst naar het gebied binnen de Omringdijk. Hierdoor kwam Enchusen tegen Gommerskarspel aan te liggen. In 1356 kregen de dorpen stadsrechten en werden zij door graaf Willem V onder de naam Enkhuizen officieel samengevoegd tot stad. In de periode hierna kreeg Enkhuizen een stedelijk karakter door de aanleg van havens, het oprichten van poorten en verdedigingswerken en de bouw van publieke gebouwen, waaronder een stadhuis, gasthuis en waag.

Pas na de St. Elizabethvloed van 1421 werd het buitendijks gelegen Enkhuizen definitief opgegeven. Op dat moment was alleen de kerk hier waarschijnlijk nog aanwezig. Deze kerk werd afgebroken en vanaf 1423 begonnen de Enkhuizenaren met de bouw van de huidige Zuiderkerk, gewijd aan St. Pancratius. Iets later werd de Westerkerk, gewijd aan St. Gummarus, door de parochianen van Gommerskarspel gebouwd. In de 15de eeuw werden vier kloosters in Enkhuizen opgericht, namelijk drie vrouwenkloosters bij de Westerkerk en een mannenklooster bij de Zuiderkerk. Onder druk van de gespannen politieke situatie door de Hoekse en Kabeljauwse twisten begon men in 1489 de hele stad met wallen te omgeven. De Westerkerk en omliggende kloosters kwamen hierbij binnen de stadsomwalling te liggen.

Afb. 3. De omvang van de stad op de kaart van Van Deventer omstreeks 1560.

Dankzij de bloeiende haringvisserij en handel nam het aantal inwoners van Enkhuizen in de 16de eeuw zeer snel toe. Dit veroorzaakte de bouw van steeds meer huizen, die nu vaak werden uitgevoerd in baksteen in plaats van hout. Tevens was meer havenruimte nodig, wat tussen 1540 en 1570 resulteerde in de aanleg van de Oude Haven, Vissershaven en Oosterhaven. In deze periode rondde men de bouw van de stadsmuren, -poorten en verdedigingstorens af, waardoor de stad aan de landzijde nu goed kon worden verdedigd. De kaart van Jacob van Deventer, de oudste stadsplattegrond van Enkhuizen, geeft een beeld van de omvang van Enkhuizen rond 1560 (afb. 3).

Gebrek aan ruimte voor de snel groeiende bevolking en toenemende economische activiteiten was de belangrijkste reden om de stad grootschalig uit te breiden aan de west- en noordzijde rond 1600. De stadsmuren en torens brak men af en hiervoor in de plaats kwamen moderne verdedigingswerken in de vorm van aarden wallen en bastions. Tevens werden nieuwe havens binnen de stad gegraven, namelijk de Nieuwe Haven, Oude Buishaven en Nieuwe Buishaven. Op de kaart uit de kroniek van Brandt uit 1666 is de omvang van de stad na de grote stadsuitbreiding te zien (afb. 4).

Afb. 4. De stad Enkhuizen na de grote uitbreiding uit de kroniek van Brandt uit 1666.

Rond 1620 bereikte de economische bloei van Enkhuizen zijn piek. Op dat moment woonden ongeveer 21.000 mensen binnen de vest. De bloei was in de eerste plaats te danken aan de haringvisserij op de Noordzee. Hiernaast speelden de handel en scheepvaart een grote rol, met name de Sontvaart (handel op het Oostzeegebied), kust- en Straatvaart (handel op Frankrijk en landen langs de Middellandse Zee) en handel met Azië door de VOC.

Rond het midden van de 17de eeuw was de bloeiperiode voorbij en vond op zowel economisch als demografisch gebied verval plaats. Het dieptepunt van de crisis werd bereikt rond 1850, toen Enkhuizen nog slechts ca. 5000 inwoners telde. De leegloop had als gevolg dat veel huizen werden gesloopt en de stad een landelijk karakter kreeg, met name in de Boerenhoek. Pas vanaf de late 19de eeuw was weer sprake van groei door de aanleg van de spoorlijn en intensivering van de land- en tuinbouw, met name de teelt van bloemzaad.

2.3 Historische ontwikkeling plangebied en bewoningsgeschiedenis

De Westerstraat is de oudste straat van Enkhuizen. De oudste huizen langs deze straat zijn waarschijnlijk in de 12de eeuw gebouwd. De Ooievaarsteeg is een steeg tussen de Westerstraat en het Wegje/Karnemelksluis. In het Wegje en de Karnemelksluis was oorspronkelijk een gracht aanwezig. Deze gracht bestond al in de 12de eeuw. De Ooievaarsteeg is waarschijnlijk in de Middeleeuwen ontstaan.

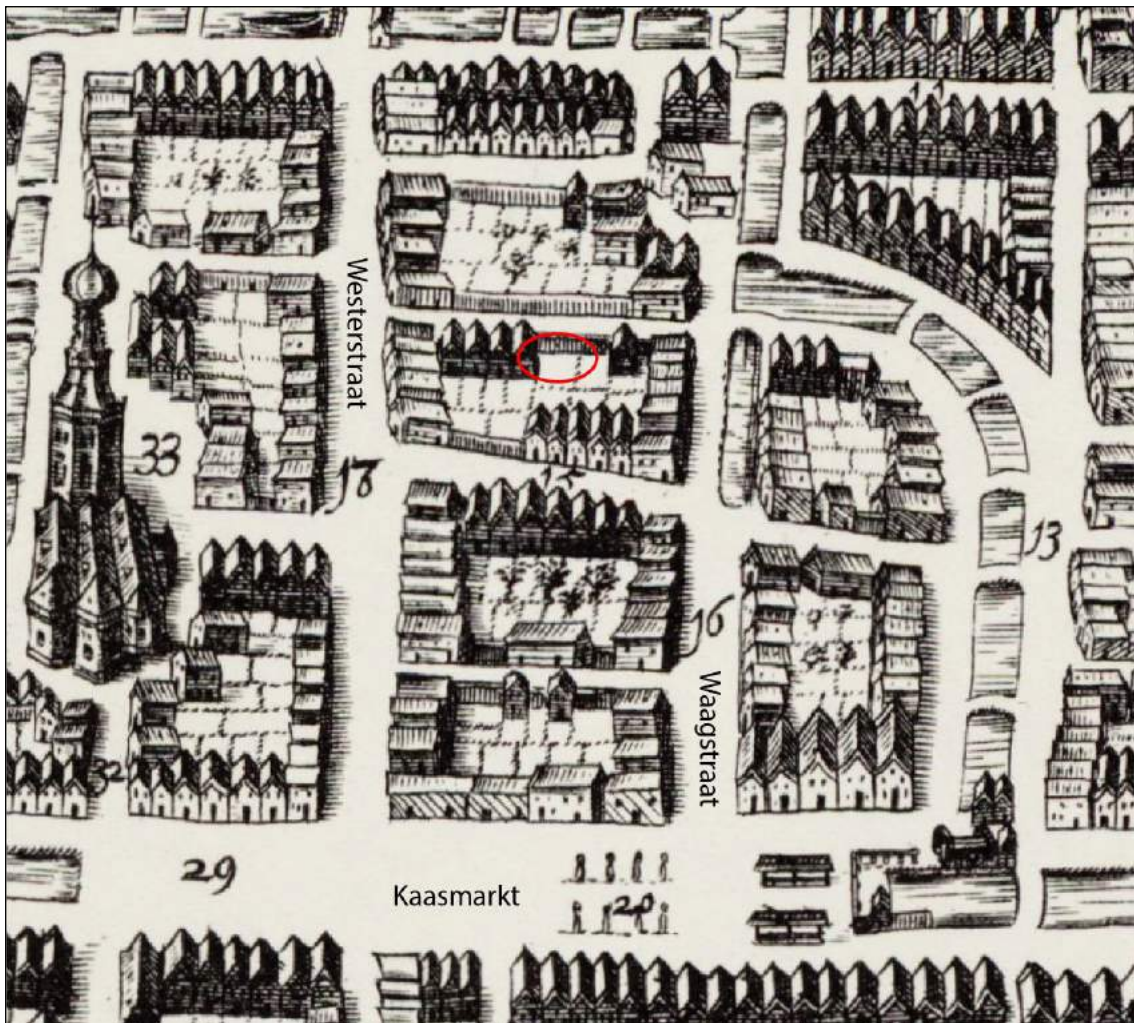

Afb. 5. Ligging van het plangebied op de kaart van Van Deventer (zwarte cirkel).

De oudste stadsplattegrond van Enkhuizen is rond 1560 gemaakt door Jacob van Deventer (afb. 5). Op deze kaart is de Ooievaarsteeg waarschijnlijk al aanwezig en is langs de oostzijde van de steeg bebouwing weergegeven.

Uit 1577 dateert de kaart van Wagenaar (afb. 6). Langs een deel van de Ooievaarsteeg staan huizen getekend, maar het plangebied lijkt grotendeels onbebouwd. De weergave van de bebouwing op deze kaart is niet overal even betrouwbaar.

De volgende nauwkeurige stadsplattegrond dateert uit 1666 en is uitgegeven door Gerard Brandt (afb. 7). Langs de Ooievaarsteeg, ook binnen het plangebied, zijn kleine huizen getekend.

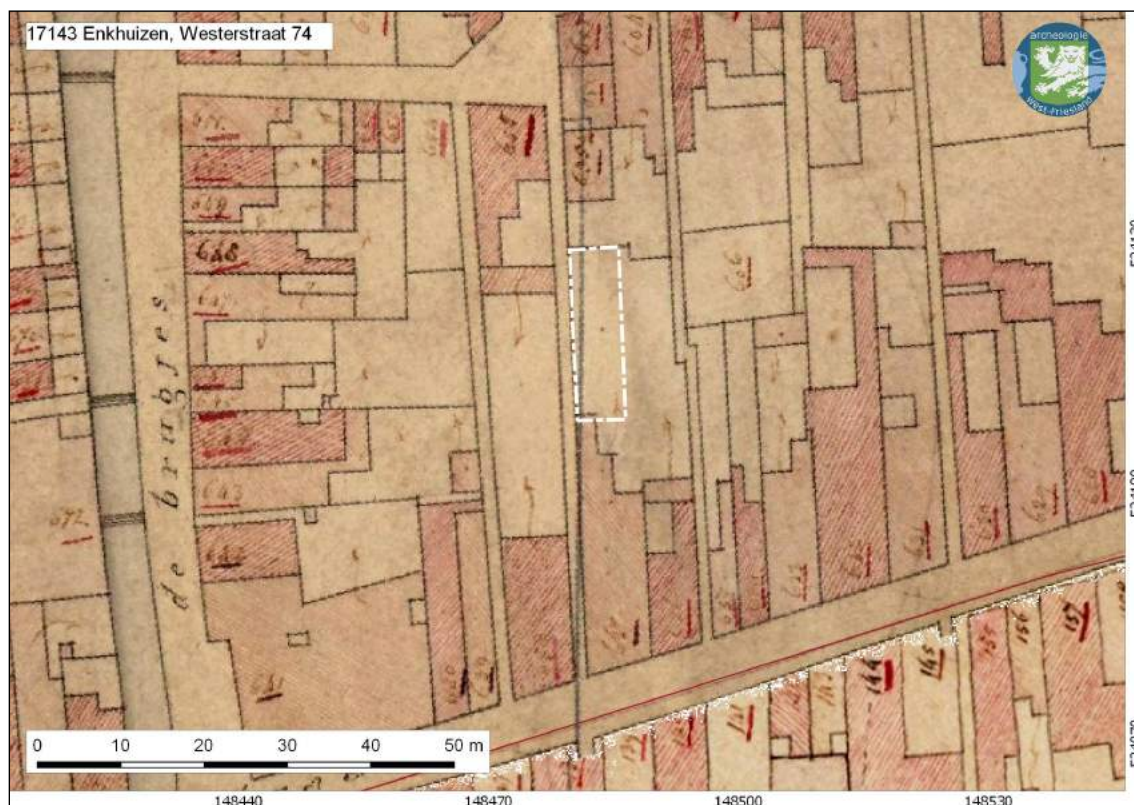

Afb. 6. Ligging van het plangebied op de kaart van Waeghenaeer uit 1577 (rode cirkel).

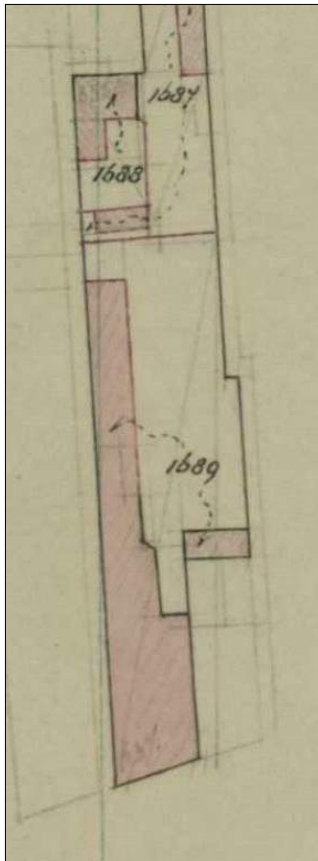
Afb. 7. Ligging van het plangebied op de uitgave van Brandt in 1666 (rode cirkel).

Op de oudste kadastrale minuut uit 1823 ligt het plangebied op het achtererf van het pand aan de Westerstraat (nu nr. 74) (afb. 8).

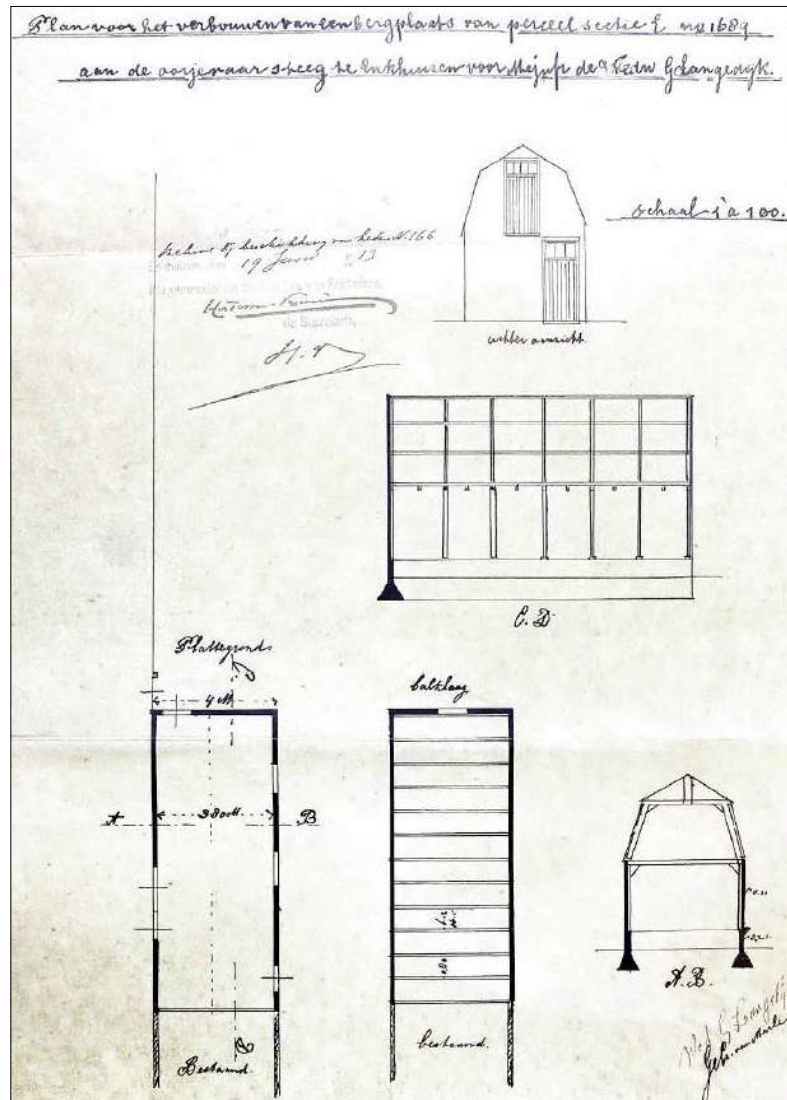

Afb. 8. Ligging van het plangebied op de kadastrale minuutkaart uit 1823 (witte stippellijn).

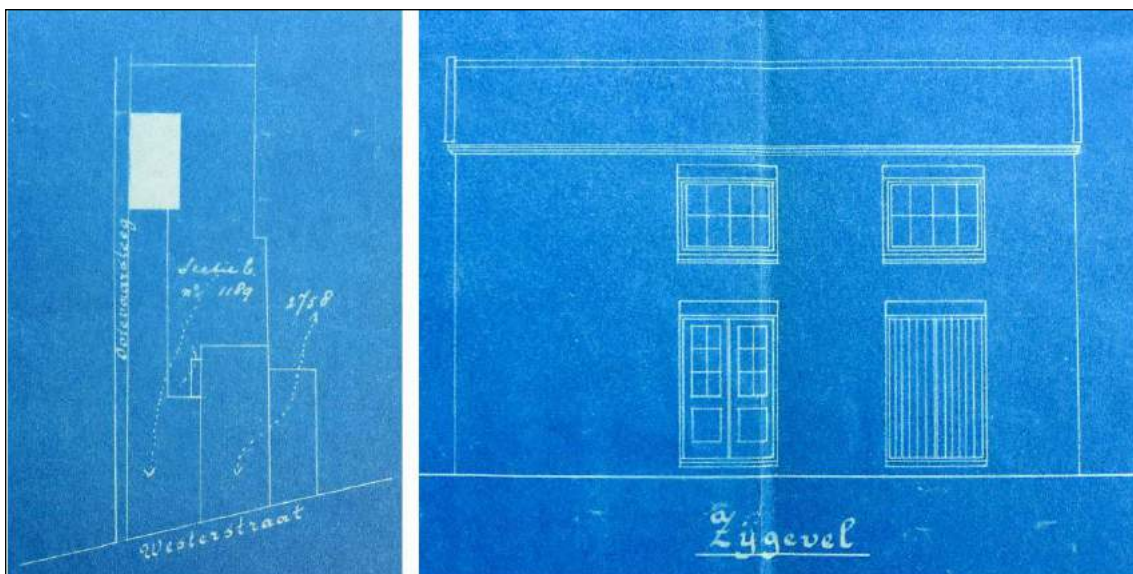
In 1877 is binnen het plangebied een schuur gebouwd, aangezien deze zichtbaar is op een hulpkaart van het kadaster (afb. 9). In 1913 is een bestaande aanbouw achter het huis aan de Westerstraat 74 verbouwd (afb. 10) en in 1924 is binnen het plangebied een nieuwe schuur aangebouwd (afb. 11). Deze schuur is ten behoeve van de nieuwbouw gesloopt. Van het geheel is een plattegrond overgeleverd gebleven uit 1954. Hierop is de plattegrond van het huis te zien met de hierboven beschreven aanbouwen (afb. 12).

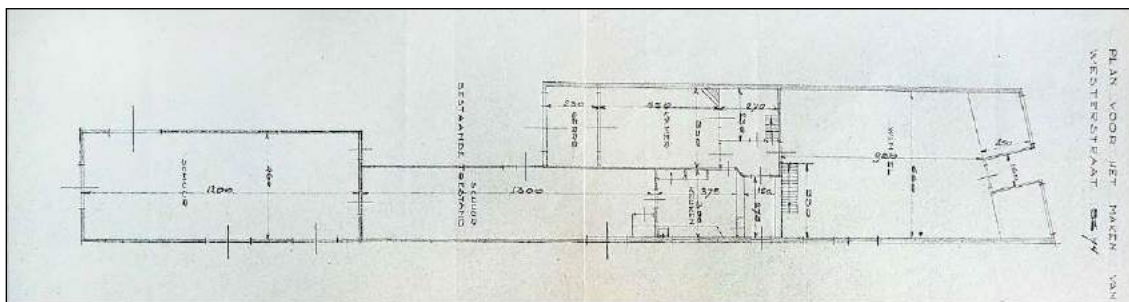
Afb. 9. De aangebouwde schuur is zichtbaar op een hulpkarta van het kadaster uit 1877.

Afb. 10. De plannen voor verbouwing in 1913.

Afb. 11. De ingediende plannen voor een nieuwe schuur (wit blok) in 1924.

Afb. 12. De plattegrond van het pand uit 1954.

2.4 Archeologisch onderzoek langs de Westerstraat

In de omgeving van het plangebied hebben meerdere opgravingen plaatsgevonden. In juli 2012 is een opgraving uitgevoerd op enkele percelen op de hoek van de Wortelmarkt en het Verlaat.¹⁰ Uit het onderzoek blijkt dat het terrein omstreeks 1550 grootschalig is opgehoogd. Waarschijnlijk zijn kort hierna de eerste woonhuizen gebouwd. Van de woonhuizen uit de 16de en 17de eeuw zijn weinig resten aangetroffen, doordat de huizen ondiep waren gefundeerd en niet waren voorzien van kelders. Geheel aan de noordzijde van het terrein is een trekanker van de kademuur in het Verlaat gevonden.

In 2010 is een kleine opgraving uitgevoerd op het perceel Waagstraat 6, gelegen langs de noordzijde van deze straat.¹¹ De oudst vastgestelde ophogingslaag op dit perceel dateert waarschijnlijk uit de eerste helft van de 15de eeuw. Het is niet met zekerheid te zeggen of de hoging samenhangt met de aanvang van bewoning op het perceel of in de directe omgeving.

Afb. 13. De stookvloer die werd aangetroffen bij archeologisch onderzoek aan Westerstraat 3.

¹⁰ Duijn 2014.

¹¹ Schrickx 2012.

De oudste bewoningssporen die op het perceel zijn aangetroffen, zijn twee vloerniveau's van klei en een vrije haardplaats in het midden van het huis. De sporen dateren uit de eerste helft van de 16de eeuw en hebben toebehoord aan een houten huis zonder schoorsteen. In de periode 1550-1650 is het houten huis afgebroken en vervangen door een bakstenen huis met schoorsteen.

Langs de Westerstraat is tot op heden één opgraving uitgevoerd, namelijk op het perceel Westerstraat 3. Hier kwamen direct onder maaiveld middeleeuwse resten tevoorschijn. Deze resten bestonden uit een stookvloer en kleivloeren van een huis uit de late 13de en 14de eeuw. Inpandig is de vloer diverse keren verhoogd, waarbij ook de stookvloer is vernieuwd. Het meest intact was de onderste stookvloer, met een afmeting van ongeveer 1 bij 1,8 meter (afb. 13).¹²

2.5 Bewoningsgeschiedenis

De oudste historische vermelding van een bewoner aan de Westerstraat 74 komt uit 1579 toen hier een huis stond met de naam 'Sint Jorys' van Matthijs Mathijszoon. Hij sluit in dit jaar een lening met hypotheek af bij Frederick Wilmerszoon die aan het Westeinde woont. Ten westen van nummer 74 bevond zich een 'gemeene stege'.¹³ In 1595 had Mecco Everdtsz Tapper als lakenhandelaar het pand in bezit (zie kadertekst lakenloden, paragraaf 4.1). Bij de verponding in 1630 stond hier het huidige huis dat bewoond werd door Hendrik Fredericksz Druyff. Na het overlijden van de heer Druyff in 1646 werd een akte opgesteld. Hieruit, en ook uit de vermelding uit 1595, blijkt dat het huis De Ooievaar heette. De steeg ten westen van het huis heet tot op de dag van vandaag de Ooievaarsteeg.

In 1737 wordt door de notaris een inventaris van goederen opgesteld van het huis De Ooievaar. Aanleiding hiervoor is het overlijden van bewoonster Renoutje Ossekooper, gehuwd met Quirijn Groen. Hieruit blijkt dat het echtpaar ook Westerstraat 80 in bezit had, evenals twee koestallen op de Overtoom en de Modderpomp, graslanden en vee. In het voorhuis was slagersgereedschap aanwezig. Verder wordt een voorkamer, een gang, een 'sealtje' met spijskamertje, een keuken, een kraakje en een achterkeuken vermeld. De nieuwe eigenaar van het huis werd de minderjarige zoon Jan Groen.¹⁴ Een eeuw later overleed in hetzelfde huis de nakomeling Quirijn Groen, die was gehuwd met Aagje Schokker. De taxatiewaarde van het huis bedroeg 825 gulden, van de landerijen 2050 gulden en van het vee 1750 gulden.

In 1848 verkocht Adriana Groen, de weduwe van Willem Langendijk, het huis aan de verloskundige Dieuwertje Mantel, de weduwe van Jacob Zwart.¹⁵ Zij verkocht het huis in 1872 aan de koopman Gerrit Langedijk, die gehuwd was met Pietertje Zwart, de dochter van de vorige eigenaar.¹⁶ De vroedvrouw bleef echter het achterste gedeelte van het huis bewonen dat een ingang op de Ooievaarsteeg had.

Na het overlijden van Pietertje Zwart bleef haar man, Gerrit Langedijk in het winkelhuis wonen. Uit de inventaris blijkt dat hij porselein, glas en aardewerk verkocht.¹⁷ Deze zaak moet er sinds omstreeks 1872 gevestigd zijn. Op 4 april 1887 vond de openbare verkoop van het pand

12 Duijn 2017, 32-34.

13 Suus Messchaert-Heering 2001, 271 (Notariële Archieven 815, 1579).

14 Messchaert-Heering 2001, 271 (Notariële Archieven 1242, 1737).

15 Enkhuizer courant (EC), 3 april 1848.

16 Messchaert-Heering 2001, 272 (Nieuw Notariële Archieven, 73).

17 Messchaert-Heering, 272 (bron: Nieuw Notariële Archieven, 91, 10 juni 1876).

plaats in Hotel het Park aan de Nieuwe Westerstraat: 'Het Woon- en Winkelhuis, Pakhuis en Erf, staande en gelegen, in de Oude Westerstraat op den hoek van de Oijevaarsteeg te Enkhuizen waarin de handel in Porcelain, Glas en Aardewerk, verscheidene jaren met goed succes is uitgeoefend [...]'. De nieuwe eigenaar, de weduwe Antje Bloemendaal, zette de zaak voort en stierf uiteindelijk in 1914.¹⁸

In 1916 kwam het pand in bezit van de heren Lub en Struik, die in die tijd doorgaans gezamenlijk optraden in de gemeenteraad.¹⁹ De winkel fa Wed. G. Langedijk ging daarna verder op een ander adres, Westerstraat 3-6.²⁰ De timmerman Christoffel Blom, een latere eigenaar van het pand, bouwde achter een ruime schuur en breidde het huis in 1924 uit. In 1929 verkocht hij het huis aan N.V. Porcelain, Glas en Aardewerk en zo keerde de vroegere winkel weer terug onder de oude naam.²¹ In 1932 adverteerde de firma Wed. G. Langedijk onder meer met allerhande voorwerpen van plateel met het wapen van Enkhuizen.²² De Coöperatieve Raiffeisen Bank kreeg het winkelpand in 1940 in eigendom, maar ook toen ging de winkel door onder de vertrouwde naam.²³

In 1955 werd er in het huis een werkplaats ingericht voor het vervaardigen van cosmetische producten.²⁴ Halverwege de jaren vijftig opende Wolter Lammert Eggens in het pand een kapperswinkel.²⁵ In 1985 maakte die na een kleine verbouwing plaats voor bloembinderij Alba.²⁶

18 *EC*, 8 augustus 1914, 3.

19 Messchaert-Heering, 272.

20 *EC*, 23 november 1918, 4.

21 Messchaert-Heering, 272 (bron: kadaster 5950, 1929).

22 *EC*, 1932.

23 Messchaert-Heering, 273 (bron: kadaster 6255, 1940).

24 WA, 1325, Gemeentebestuur Enkhuizen 1922-1979, 5864, Enkhuizen, Westerstraat 74, oprichten van een werkplaats voor vervaardiging van cosmetische produkten, 1954-1955.

25 Messchaert-Heering, 273, (bron: kadaster 8355, 1957).

26 Westfries Archief, Hoorn (WA), 1853_BD, Gemeente Enkhuizen, bouwvergunningen 1980-1995, 759, Enkhuizen; binnenstad, Westerstraat 74; Veranderen van de woning annex winkel, 13 augustus 1985.

3. Doel en methode van het onderzoek

3.1 Onderzoeksopdracht

Algemeen

1. Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) aangetroffen?
2. Wat is de aard, datering en conserveringstoestand van de archeologische resten?
3. Wat is de exacte locatie van de archeologische resten? Wat is de diepte (t.o.v. maaiveld) en hoogteligging (t.o.v. NAP) van de archeologische resten?
4. Zijn de sporen en vondsten onder te verdelen in perioden en/of fasen?
5. Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven? Is er (bijvoorbeeld) sprake van: versterking van antropogene aard, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door bodemprocessen, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door werk- of weersomstandigheden?
6. Wat is de omvang van eventuele recente verstoringen?

Perioden en vindplaatsen

7. Wat zijn de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de vindplaats(en)? Bevindt deze zich eventueel buiten het huidige plangebied?
8. Is er een ensemblewaarde met vindplaatsen in de omgeving van het plangebied?
9. Wat is per archeologische periode gevonden in het onderzoeksgebied:
 - a. de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing
 - b. de geologische en/of bodemkundige eenheid
 - c. de omvang (inclusief verticale dimensies)
 - d. aard /complexiteit/functie
 - e. de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia)
 - f. de vondst- en spoordichtheid
 - g. de stratigrafie
 - h. de ouderdom, periodisering, typochronologische classificatie
10. In hoeverre zijn binnen de vindplaats op grond van de verspreiding van vondsten en/of grondsporen voormalige activiteitengebieden te onderscheiden en hoe moeten die geïdentificeerd worden?
11. Kunnen verscheidene bewoningsfasen onderscheiden worden? Zo ja in welke mate zijn deze aaneensluitend? In hoeverre is er sprake van bewoningscontinuïteit tot op heden?
12. Zeggen de aangetroffen resten en (voedselvondsten) iets over de sociaaleconomische situatie van de gebruikers?
13. Zijn sporen aanwezig uit de periode dat het plangebied nog niet was bewoond, bijvoorbeeld resten van agrarische activiteiten?
14. Wanneer is de Ooievaarsteeg aangelegd? Wanneer zijn de eerste huizen langs de steeg gebouwd?
15. Wat is de omvang van de huizen langs de steeg? Van welke materialen zijn zij gebouwd? Hoe zijn de huizen gefundeerd? Wat is de indeling van de huizen?
16. Zijn achter de huizen langs de Ooievaarsteeg afvalkuilen, waterputten en/of beerputten aanwezig? Zijn er aanwijzingen dat hier ambachtelijke activiteiten hebben plaatsgevonden?
17. Wanneer is het plangebied onderdeel geworden van het achtererf van Westerstraat 74? Zijn sporen en/of vondsten te koppelen aan deze periode, bijvoorbeeld afvalkuilen of waterputten?

Landschappelijk

18. Hoe ziet de bodemopbouw eruit? Is een natuurlijke veenlaag aanwezig? In welke perioden is het plangebied opgehoogd? Waarmee is opgehoogd?
19. Wat is de relatie tussen de vindplaats en het omringende landschap?

3.2 Methode

Veldwerk

Op de locatie Ooievaarsteeg was de ruimte zeer beperkt, zodat het niet mogelijk bleek een grote graafmachine neer te zetten. Uiteindelijk is besloten gebruik te maken van een graafmachine van 8 ton. Tijdens het onderzoek zijn twee aaneengesloten werkputten gegraven met een totale oppervlakte van 7,5 bij 10 m achter het pand Westerstraat 74. In deze werkput zijn twee vlakken aangelegd. Het eerste op het bestaande muurwerk. Dit vlak werd handmatig getekend op schaal 1:20 in verband met de grote hoeveelheid bakstenen structuren. Dit maakte het mogelijk om zeer gedetailleerd te documenteren met speciale aandacht voor metselverbanden, oversnijdingen en andere detailinformatie.

Het was de bedoeling om het tweede vlak tot op de natuurlijke bodem aan te leggen over de gehele lengte en breedte van het plangebied. Dit bleek in de praktijk lastig door het dikke ophogingspakket en de kleine kraan. Ook was op de locatie veel kwelwater aanwezig en was het weer erg slecht, zodat werd besloten om het tweede vlak in meerdere kleinere vakken onder te verdelen. Uiteindelijk zijn drie pockets gegraven tot op de natuurlijke veenlaag. Daarnaast zijn graafwerkzaamheden binnen het pand Westerstraat 74 begeleid. Hier werd 20 cm van de bovengrond verwijderd om vervolgens langs de randen 16 heipalen onder de bestaande muren te kunnen plaatsen. In deze 30 cm werden meerdere sporen aangetroffen die op basis van het bestaande muurwerk zijn ingemeten en getekend op schaal 1:20.

Aanlegvondsten zijn zoveel mogelijk per relevante laag of spoor verzameld. Stortvondsten zijn verzameld per werkput. Alle vlakken en stort zijn onderzocht met een metaaldetector door een specialist op dit gebied. Van bijzondere metaalvondsten *in situ* zijn de x-, y-, en z-waarden met de GPS ingemeten. De bijzondere en kwetsbare metalen zijn in aparte vondstzakken verpakt.

Uitwerking

De vlakken, sporen en structuren die met de hand zijn getekend zijn op kantoor gedigitaliseerd, waarna de vondsten en historische kadastrale informatie aan de gedigitaliseerde tekeningen zijn gekoppeld. De vondsten zijn per materiaalcategorie en per context besproken.

Bij het glas en keramiek is gebruik gemaakt van het classificatiesysteem van laat- en postmiddeleeuws aardewerk en glas (het Deventer-systeem). Nieuwe types en bijzondere stukken zijn getekend, een selectief deel van het aardewerk is gefotografeerd.

Alle sporen en vondsten zijn uitgewerkt conform de eisen in de KNA 4.1 en het Kwaliteitshandboek Archeologie West-Friesland, versie 2.0.

4. Resultaten archeologisch onderzoek

De resultaten van de begeleiding van de inpandige graafwerkzaamheden worden hieronder in een aparte paragraaf beschreven. Vervolgens volgt de beschrijving van de sporen en vondsten achter het pand aan de Westerstraat 74.

4.1 Resultaten inpandige begeleiding Westerstraat 74

In het pand Westerstraat 74 bleek het noodzakelijk om aanvullende heipalen te plaatsen. In totaal werd binnen het pand 0,2 m verdiept over een oppervlakte van 77 m². Deze werkzaamheden werden begeleid. Binnen de ontgraving werden meerdere bakstenen sporen teruggevonden waaronder enkele poeren, een kelder en het oude vloerniveau in de vorm van plavuizen. Ook werden verschillende vondsten aangetroffen die gekoppeld konden worden aan de bewoners van het pand in de 17de eeuw. Het was tijdens de begeleiding niet mogelijk om diepere vlakken aan te leggen, aangezien de sporen grotendeels *in situ* bewaard blijven onder de vloer van het nieuwe pand. In deze paragraaf worden de sporen en vondsten beschreven.

4.1.1 Ophoging

Twintig centimeter onder de recente vloer was een heterogene, donkergrijze kleilaag aanwezig met daarin as, schelpen, baksteenbrokken en mortelresten (S40). In dit pakket werden meerdere scherven gevonden. Het betreft twee randfragmenten van met kleislib versierde borden (r-bor-1, r-bor-6) van roodbakkerd aardewerk, een ongeglazuurde vuurtest en een roodbakkerde grape. Verder is een blauw beschilderd majolica bord gevonden uit de tweede helft van de 16de eeuw en een scherf van witbakkerd aardewerk uit de periode 1575-1650 waarvan de vorm onbepaald is. Op dit pakket lag een laag schelpen van enkele centimeters dikte (S41), die ook over enkele poeren en een plavuizenvloer heen lag.

Afb. 14. Een van de twee poeren die bij de inpandige begeleiding werden aangetroffen. Op de achtergrond is de plint van tegels zichtbaar.

4.1.2 Bakstenen funderingen

Poeren

Op de hierboven beschreven laag S40 werden aan de oostzijde van het pand twee poeren aangetroffen met een afmeting van 0,3 bij 0,5 m (S42/S43, afb. 14). De poeren lagen op een onderlinge afstand van 2 m en waren opgebouwd met oranje bakstenen met een formaat van 23,5/24x11x5 cm. Dit formaat dateert de poeren in de 15de of vroege 16de eeuw, maar de bakstenen kunnen in de 17de eeuw hergebruikt zijn. De afstand tussen de poeren en de huidige oostelijke zijmuur bedroeg tussen de 0,8 en 1,2 m. Van de baksteenlagen resteerden respectievelijk 2 en 4 lagen.

De poeren zijn waarschijnlijk onderdeel geweest van de binnenindeling van het pand, zoals een gang.

Plavuizen

Aan de zuidzijde van het pand werd een zeer klein deel van een plavuizenvloer aangetroffen (S46). De ongeglazuurde oranje plavuizen van 15 bij 15 cm waren sterk verweerd en gebroken en dit wijst er op dat de vloer intensief is gebruikt (afb. 15). Op basis van het formaat en het ontbreken van het glazuur dateren de plavuizen in de 16de eeuw.

Aan de noordzijde, rondom de kelder, werden eveneens resten van een plavuizenvloer gevonden met een afmeting van 1,6 bij 0,6 m (S45). De vloer bestond uit groene en oranje plavuizen van 13x13x3,5 cm. Op basis van het formaat van de plavuizen kan een datering in de eerste helft van de 17de eeuw worden verondersteld.

Afb. 15. Plavuizenvloer S46 zoals aangetroffen bij de inpandige begeleiding.

Kelder

In het pand werd ook een kelder aangetroffen met een uitwendige afmeting van 1,9 bij 4,8 m (S44). De wanden van de kelder waren steeds breed en gebouwd met rode bakstenen met een formaat van 17x8,5x4 cm (afb. 16). Dit formaat baksteen is typisch voor de 17de eeuw. Op een

gegeven moment kreeg men last van vochtdoorslag, waarna men aan de binnenzijde van de kelder een halfsteens dikke muur plaatste van gele bakstenen (afb. 17). De bakstenen waren gemetseld met trasspecie. Aan de binnenzijde van de halfsteens muur was nog een stuc laag aanwezig van 2 cm dikte.

Afb. 16. De grote kelder S44.

Afb. 17. Aan de binnenzijde van de kelder werd een nieuwe muur geplaatst, waarschijnlijk vanwege vochtdoorslag.

Tegelplint

Tegen de oostelijke zijgevel van het pand, ter hoogte van de hierboven beschreven poeren, was nog een rij tegels aanwezig die als plint hebben gediend (zie afb. 14). Het betreft majolica wandtegels uit de periode 1620-1650 met een polychroom geschilderde bloem of vogel binnen een blauw geschilderde cirkel omgeven met meanders. De voorstellingen van bloem en vogel waren netjes om en om in patroon aangebracht.

Keurloden

C.P. Schrickx

Een opvallende categorie onder de metalen voorwerpen van de opgraving wordt gevormd door keurloden, die ter bevestiging van de goedkeuring van de kwaliteit aan een product werden bevestigd. De opgraving heeft 37 van deze loden opgeleverd, wat veel is op het totaal aantal metaalvondsten.²⁷ Meest bekend zijn de lakenloden die werden gebruikt bij de keuring van lakense stof, maar ook andere producten zoals linnen en ook haringnetten werden van keurloden voorzien. De stempels op de loden geven vaak een indicatie van de toepassing, herkomst en datering.

Zes van de keurloden zijn aan te duiden als staalloden die door de staalmeesters (waardijns) van een stad ter goedkeuring van de kwaliteit van het verven aan laken werden bevestigd. Drie van deze zijn afkomstig uit Hoorn en twee uit Enkhuizen. Ze dateren uit het einde van de 16de en begin van de 17de eeuw. In die tijd was er niet veel meer over van de lakennijverheid in deze steden. Wel werd nog laken, dat ook uit andere steden afkomstig kon zijn, geverfd. De staalloden kenmerken zich door de grote diameter; in dit geval tussen 40 en 58 mm.

Afb. 18. Anderhalf stael van Hoorn (V41-M01).

Keurloden uit Hoorn

Drie van de staalloden komen dus uit Hoorn. Het grootste lood heeft een diameter van wel 58 mm. Alleen de voorzijde van dit lood is teruggevonden (afb. 18).²⁸ Centraal staat de tekst CONFORM AMSTERDAM en het jaartal 1612 en rondom staat het randschrift ANDERHALF STAEL VAN HOORN. De tekst geeft aan dat de kwaliteitskeuring volgens de

²⁷ Deze keurloden werden op V20 na allemaal aangetroffen in de zuidoosthoek van het pand aan de Westerstraat 74.

²⁸ 41-M01.

staalvoorschriften van Amsterdam is uitgevoerd. Niet eerder is bij een opgraving in deze regio een keurlood met dit stempel gevonden. 'Anderhalf staal' geeft aan dat het laken van een hogere kwaliteitsklasse was dan 'enkel staal'. Er bestond ook nog 'dubbel staal'. Een tweede lood, met een iets kleinere diameter (53 mm) heeft een identiek stempel als voorgaand lood (afb. 19).²⁹ Ook bij dit lood ontbreekt de keerzijde, waarop ongetwijfeld het stadswapen met de eenhoorn als wapendrager heeft gestaan. De tekst en het jaartal zijn bij dit tweede lood slecht leesbaar.

Afb. 19. Een tweede lood met identieke stempel (V41-M04).

Het derde Hoornse lood is wel compleet aanwezig, maar helaas zijn de stempels niet goed te zien (diameter 41 mm, afb. 20).³⁰ Op de voorzijde staat het wapen van Hoorn (zonder de eenhoorn als wapendrager) met een randschrift waarvan alleen het woord STAEL is te lezen. Hoogstwaarschijnlijk luidt de volledige randtekst STAEL VAN HOORN. Het stempel op de andere zijde is slecht te zien en is identiek aan die op de voorzijde. Verder is een ingekrast telmerk aanwezig, een vorm van administratie van de lakenhandelaar.

Afb. 20. Staallood met telmerk uit Hoorn (V41-M02).

Keurloden uit Enkhuizen

Twee keurloden zijn voorzien van de stempels van de staalmeesters van Enkhuizen. Het eerste lood (diameter 40 mm) heeft op de voorzijde een cartouche met de tekst HET STAEL VAN ENCKHUYSEN 1596 (afb. 21). Op de andere zijde zien we het wapen van Enkhuizen met opnieuw het jaartal 1596 en met de deels leesbare randtekst HET (...) ENKHUYSEN. Hier heeft de tekst HET STAEL VAN ENKHUYSEN gestaan, zoals blijkt uit een identiek lood dat enkele jaren geleden bij een opgraving tussen de Davidstraat en Romeinstraat is gevonden (afb. 22).³¹

²⁹ 41-M04.

³⁰ 41-M02.

³¹ 446-118-M01. Schrickx 2019, 266.

Afb. 21. Keurlood met het stempel van de staalmeester van Enkhuizen (V41-M03).

Afb. 22. Het keurlood dat werd aangetroffen bij een opgraving aan de David-Romeinstraat in Enkhuizen.

Bij het tweede keurlood (diameter 50 mm) is alleen de voorzijde teruggevonden (afb. 23).³² Hierop staat een slecht zichtbaar stempel. Op basis van vergelijkbare vondsten valt te zeggen dat hierop de stedemaagd van Enkhuizen met het stadswapen afgebeeld heeft gestaan.³³ Een voorbeeld van een dergelijk keurlood is aanwezig tussen de vondsten van de opgraving aan de Van Bleiswijkstraat, in de stad beter bekend als het terrein van de Enkhuizer Banketfabriek (afb. 24).³⁴ We zien op dit lood de stedemaagd met het stadswapen en rondom de tekst HET GROOT STEAL VAN ENCKHUYSEN.

Afb. 23. Keurlood uit Enkhuizen met slecht zichtbare stempel (V38-M01).

³² 38-M01.

³³ Zie bijvoorbeeld 391-14-M04, met jaartal 1586.

³⁴ Duijn 2010, 67-68.

Afb. 24. Het keurlood dat werd aangetroffen bij de opgraving van de Enkhuizer Banketfabriek.

Naast deze Enkhuizer staalloden komt een serie kleine loodjes uit Enkhuizen voor. Met zekerheid zijn vier van deze loodjes (diameter ca 16 mm) aanwezig. Op deze loodjes staat op de ene zijde het wapen (de drie haringen) van Enkhuizen en op de andere zijde een stempel met initialen en een jaartal (afb. 25).³⁵ Twee loodjes dragen de initialen PA en het jaartal 1607, het derde loodje onduidelijke initialen (?C) en jaartal 1608 en het vierde loodje de initialen AI en jaartal 1614. Enige jaren geleden is in een artikel uiteengezet dat kleine loodjes met een stadswapen, initialen van een keurmeester en een jaartal werden gebruikt als keurloden voor haringnetten.³⁶ In 1624 werd dit systeem verplicht gesteld voor alle steden die bij het College voor de Grote Visserij waren aangesloten.

Afb. 25. Serie kleine loodjes uit Enkhuizen (1: 41-M06, 2: 41-M10, 3: 41-M11, 4: 41-M12).

Keurloden uit Engeland en Duitsland

Bij de overige keurloden is bij slechts twee exemplaren met zekerheid de herkomst te zeggen. Het eerste keurlood is een klein tweeledig lood (28 bij 15 mm) uit het graafschap Devon in het zuidwesten van Engeland (afb. 26).³⁷ Op dit loodje staat op de voorzijde een stempel met het wapen van Engeland zoals dat vanaf 1603 werd gehanteerd.

³⁵ 41-M06, 41-M10, 41-M11, 41-M12.

³⁶ Schrickx 2016.

³⁷ 41-M05.

Op de achterzijde staat de naam DEVON en is een ingekrast telmerk aanwezig.

Het tweede keurlood (diameter 18 mm) waarvan een herkomst valt te geven, is een loodje uit Stendal (in deelstaat Saksen-Anholt) in Duitsland (afb. 27).³⁸ Op dit loodje staat op de voorzijde het wapen van Stendal: een gedeeld wapen met aan de linkerzijde een gehalveerde adelaar en aan de rechterzijde vier ruitvormige stenen. Hieromheen heeft de randtekst STENDAL gestaan, maar deze tekst valt hier – net zoals bij veel van de loodjes uit Stendal – deels buiten de stempelafslag. Het stempel op de keerzijde is niet goed te zien. In Stendal waren veel Vlamingen gevestigd en daardoor werd deze stad een belangrijk centrum voor de lakennijverheid. De producten werden waarschijnlijk via Hamburg uitgevoerd. Lakenloodjes uit Stendal komen in Enkhuizen en omgeving veel als bodemvondst voor.

Afb. 26. Keurlood uit Devon (V41-M05).

Afb. 27. Loodje uit Stendal (V38-M05).

Afb. 28. Kleine keurloden met een stempel met wapenschild en met monogram van de letters HF (1: 38-M03, 2: 38-M04, 3: 41-M07, 4: 41-M08, 5: 41-M09).

38 38-M05.

Tot slot komt een opmerkelijk groot aantal kleine keurloden (diameter ca 20 mm) voor met daarop een stempel met een wapenschild met een monogram van de letters HF (afb. 28). Zeker acht van deze loodjes zijn aanwezig.³⁹ Op de achterzijde van deze loodjes is geen stempel aanwezig. Er is één uitzondering, namelijk loodje 38-M04 waarbij op de achterzijde een deels zichtbaar stempel aanwezig is met gehalveerde adelaar. Hoogstwaarschijnlijk is dit het wapen van Stendal, dat mogelijk per abuis op het loodje is geslagen. Over het algemeen zijn loodjes met monogrammen en huismerken niet aan een specifieke stad toe te schrijven. Deze loodjes worden ook wel als deelbewerkerloodjes aangeduid en werden door bijvoorbeeld de wever, voller of verver aan het laken aangebracht en dus niet door een stedelijke overheid. In dit geval kunnen we de keurloodjes mogelijk aan Stendal toeschrijven.

Tapper in de Ooievaar

We hebben bij deze opgraving dus lakenloden uit Enkhuizen, Hoorn, Engeland (Devon) en Duitsland (Stendal) gevonden. Lakenloden komen als bodemvondst bij iedere opgraving in de binnenstad voor en ze belandden dus tussen het huishoudelijk afval. Aan een gekocht laken zat nog het lakenlood en dit is door de kopers van het laken weggegooid. In dit geval is het aantal lakenloden erg groot en bovendien valt op dat meerdere staalloden aanwezig zijn, die normaal slechts incidenteel worden gevonden. De meest logische verklaring is dat de keurloden het afval zijn van een lakenhandelaar die in het pand Westerstraat 74 was gevestigd. Op een aantal keurloden staat een jaartal. Het oudste lood dateert uit 1596 en het jongste uit 1614. De lakenhandelaar zou dan in ieder geval in die periode actief moeten zijn geweest. De vraag is wat dan de verklaring is voor de keurloodjes voor haringnetten op deze locatie. Een mogelijkheid is dat de loodjes ten onrechte als keurloden voor haringnetten zijn geïnterpreteerd, maar dat lijkt niet waarschijnlijk. Enkhuizen had in de 17de eeuw waarschijnlijk nauwelijks nog eigen lakenproductie; wel werden lakens geverfd. Het zou kunnen dat de lakenhandelaar niet alleen lakense stoffen verkocht, maar ook andere geweven producten zoals haringnetten.

Het pand Westerstraat 74 was in 1579 in handen van ene Mattijs Matthijsz en stond toen bekend onder de naam Sint Joris.⁴⁰ Meer weten we niet van hem. In 1630 was de eigenaar Hendrik Fredericksz Druyf. In 1646 blijkt hij te zijn overleden en toen werd het pand 'De Ooievaar' genoemd.

De familie Druyf was een bekende koopmansfamilie in Enkhuizen. Westerstraat 28, bekend onder de naam 'De Vergulde Druyf' was in deze tijd van zijn vader Frederik Gerritsz Druyf en hij was lakenkoopman.⁴¹ Ook van een broer van Hendrik, namelijk Olfert Fredericksz Druyf, is bekend dat hij als lakenkoopman actief was. In 1595 werden in verband met de belasting op de wollen lakens de voorraden van alle lakenverkopers in Enkhuizen (inclusief het Westeinde), Grootebroek en Bovenkarspel geïnterpreteerd.⁴² In Enkhuizen waren toen 22 handelaren actief. Ook uit de jaren 1596 en 1597 zijn inventarissen van de lakenkoopmannen bekend.⁴³ In deze stukken komen we Frederik Gerritsz Druyf als lakenkoopman tegen, maar zijn zoon Hendrik niet.

39 V20, 38-M03, 38-M04, 41-M07, 41-M08, 41-M09.

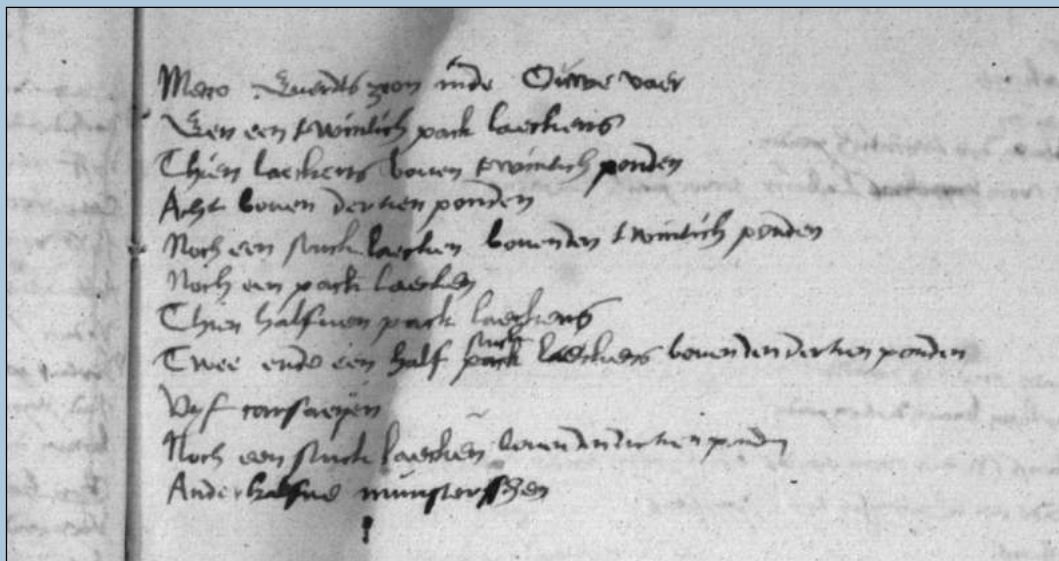
40 Messchaert-Heering 2001, 271.

41 Ibidem 331.

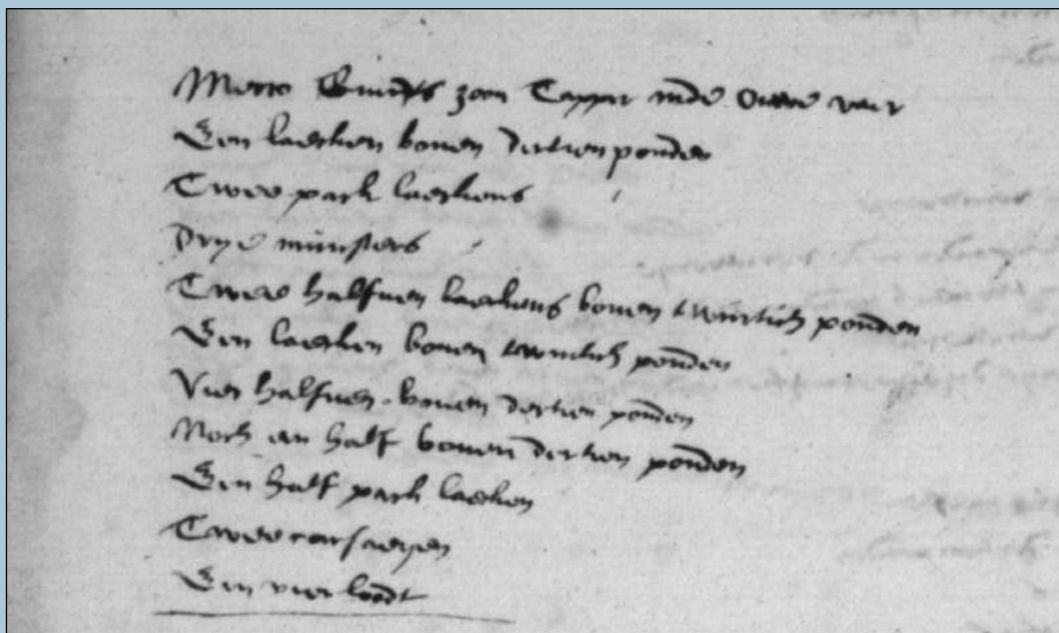
42 WFA, ONA, 819, akte 24 en 25.

43 WFA, ONA, 819, akte 118, d.d. 10-10-1596; WFA, ONA, 819, akte 199, d.d. 7-10-1597.

Wel wordt het pand 'De Ooievaar' (Ouwe Vaer) genoemd en Mecco Everdtsz Tapper was hierin als lakenkoopman actief. Zijn voorraad bestond in 1595 uit: een en twintich pack laeckens, thien laeckens boven twintich ponden, acht boven dertien ponden, noch een stuck laecken boven den twintich ponden, noch een pack laecken, thien halfven pack laeckens, twee ende een half stuck laeckens boven den dertien ponden, vijf carsaeijen, noch een stuck laecken boven den dertien ponden, anderhalfve munsterschen.⁴⁴ In 1596 wordt als voorraad genoemd: een laecken boven dertien ponden, twee pack laeckens, drie munsters, twe halfven laeckens boven twintich ponden, een laecken boven twintich ponden, vier halfven boven dertien ponden, noch een half boven dertien ponden, een half pack laecken, twee carsaeijen, een vierloodt (afb. 29).⁴⁵ In de lijst van 1597 komen we hem om onduidelijke reden niet tegen.

Mecco Everdtsz zoon inde Ouwe Vaer
 Een en twintich pack laeckens
 Thien laeckens boven twintich ponden
 Acht boven dertien ponden
 Noch een stuck laecken boven den twintich ponden
 Noch een pack laecken
 Thien halfven pack laeckens
 Twee ende een half stuck laeckens boven den dertien ponden
 Vijf carsaeijen
 Noch een stuck laecken boven den dertien ponden
 Anderhalfve munsterschen

Mecco Everdtsz zoon Tapper inde Ouwe Vaer
 Een laecken boven dertien ponden
 Twee pack laeckens
 Drie munsters
 Twee halfven laeckens boven twintich ponden
 Een laecken boven twintich ponden
 Vier halfven boven dertien ponden
 Noch een half boven dertien ponden
 Een half pack laecken
 Twee carsaeijen
 Een vierloodt

Afb. 29. De inventarissen van lakenkoopmannen uit 1596 en 1597.

44 WFA, ONA, 819, akte 25, scan 30.
 45 WFA, ONA, 819, akte 118, scan 91.

Helaas geven de omschrijvingen van de voorraden geen duidelijkheid over de herkomst van de lakens. Wel worden zo nu en dan Claes Gerrijdtsz, Michiel Barentsz en Henrick Tjarxz in Enkhuizen als lakenbereiders genoemd. Daarnaast is sprake van een drietal ververijen, namelijk de ververij van Hippolytus in Enkhuizen, de ververij van Pieter Labeur in Enkhuizen en de ververij van Jacob Visscher in Hoorn.

Mecco (Mecke) was de zoon van Evert Simonsz Tapper en was getrouwd met een dochter van de in Enkhuizen bekende stadsdokter en pensionaris François Maelson. In Hoorn zijn de Maelsonstraat en de Maelson-apotheek naar hem vernoemd en ook in Den Haag is een François Maelsonstraat. Mecco was actief als lakenkoopman in het pand Westerstraat 74 ergens in de periode na 1579 en voor 1630. Gezien de datering van de gevonden lakenloden kunnen we deze vondsten aan hem toeschrijven.

4.1.3 Overige vondsten inpandige begeleiding

*Keramik*⁴⁶

Bij de ontgraving werden slechts enkele fragmenten keramik gevonden van witbakkend aardewerk. Het betreft een scherf van een kop, een vuurstolp en een grape met een datering tussen 1575 en 1650.

*Metaal*⁴⁷

Naast het aardewerk werden ook metaalvondsten geborgen. Het betreft een duit uit Holland (1590-1598), een bolle knoop met messing draadoog, een muntgewicht uit 1587 van 3,21 gram van onbekende maker. Op de voorzijde van het gewicht uit Antwerpen is een ruiter met zwaard afgebeeld en op de keerzijde een handje.

Deelconclusie inpandige begeleiding

In de zuidoosthoek werd een grote hoeveelheid lakenloden aangetroffen met een datering tussen voornamelijk 1596 en 1614. De lakenloden zijn afkomstig uit Enkhuizen, Hoorn, Engeland en Duitsland. Ook werden keurloodjes voor haringnetten gevonden. De lakenloden zijn toe te schrijven aan Mecco Everdtsz Tapper, die mogelijk naast de handel in lakens ook andere geweven producten, zoals haringnetten verkocht.

Aan de noordzijde van het pand was een grote kelder uit de (vroege) 17de eeuw aanwezig. De aanwezigheid van een halfsteens gele muur aan de binnenzijde van de kelder toont aan dat men last kreeg van vochtdoorslag. Tegen de oostelijke zijgevel was nog een rij tegels aanwezig die in patroon waren geplaatst. Deze tegels werden als plint tegen de muur gezet, waarschijnlijk in de tijd dat Hendrik Fredericksz Druyff het pand bezat.

De exacte functie van de poeren is onduidelijk. Op basis van het formaat is het goed mogelijk dat de poeren tot een 15de of 16de-eeuwse binnenindeling horen en mogelijk onderdeel zijn geweest van een gang aan de oostzijde van het pand. De bakstenen kunnen echter ook goed hergebruikt zijn en tot een binnenindeling in de 17de eeuw hebben toebehoord.

46 Tekst en determinatie W. Stellingwerf.

47 Tekst en determinatie C.P. Schrickx.

4.2 Resultaten achter het pand Westerstraat 74

De diepste laag die binnen het plangebied werd aangetroffen was een natuurlijk veenpakket van minimaal 1 m dikte met de top op een hoogte van -1,90 NAP, circa 2 m onder het maaiveld. Het bleek niet mogelijk om met de kleine kraan de onderzijde van de veenlaag te bereiken.

4.3 Fase 1: 1350-1500

4.3.1 Ophoging

Boven op het veenpakket was een 0,3 m dikke laag donkergrijze klei en bruin veen opgebracht (S39). In deze laag werd een scherp Pingsdorf-aardewerk aangetroffen die dateert tussen circa 1100 en 1225, die als opspit moet worden geïnterpreteerd. Ook was een klein insigne aanwezig dat dateert uit de 15de eeuw (afb. 30).⁴⁸ Het voorwerp van tin/lood is slechts 14 bij 19 mm groot. Aan de achterzijde bevond zich een speld, die is afgebroken. Het heeft aan de bovenzijde een oogje, waardoor het ook ergens aan kon worden gehangen. Centraal was waarschijnlijk een bloemmotief aanwezig met rondom een parelrand. Spoor 39 werd afgedekt door een 0,1 m dikke laag mest (S38) met de top op een hoogte van -1,50 NAP. In deze mestlaag bevond zich een klein aantal scherven van minimaal twee grappen van roodbakkerd aardewerk. Het type is op grond van de sterke fragmentatie helaas niet nader te bepalen. De grappen zijn spaarzaam voorzien van loodglazuur, een indicatie dat ze dateren van voor 1500. Vermoedelijk zijn ze in de tweede helft van de 14de of de 15de eeuw gemaakt.⁴⁹ Op basis van deze vondsten is de mestlaag in de periode 1350-1500 te dateren. Opmerkelijk is de vondst van een kattenschedel (*Felis silvestris catus*) en de daarbij behorende onderkaak (afb. 31).⁵⁰ Met uitzondering van een doormidden gekliefte ruggenwervel van een rund is er verder geen ander botmateriaal in de mestlaag gevonden. De wervel kan als typisch slachtafval beschouwd worden, maar het is niet duidelijk of dat ook voor de kat geldt. Doorgaans werden katten niet voor consumptie geslacht. Interessant is het feit dat boven het linkeroog een deels geheeld gat in de schedel zit. Het gat loopt door tot in de oogkas. Het dier is dus tijdens zijn leven zwaargewond geraakt. Mogelijk raakte de kat aan één oog blind, maar de wond heeft zich gedeeltelijk hersteld voordat het dier stierf.

Afb. 30. Middeleeuws insigne van tin/lood (V35-M01).

Afb. 31. Kattenschedel uit de mestlaag (V33-O01).

48 V35-M01; Tekst en determinatie C.P. Schrickx.

49 Het is aannemelijk dat V35-M01 eveneens uit S38 afkomstig is en niet uit S39 zoals in het veld gedocumenteerd.

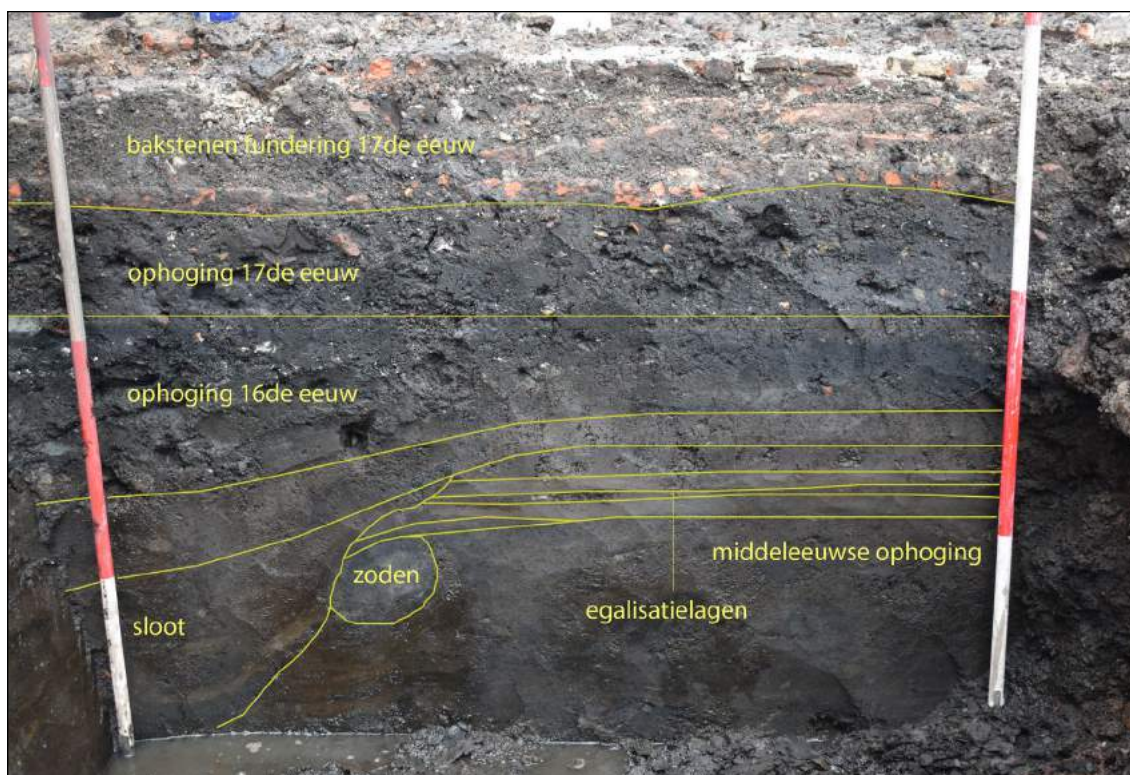
50 V33-O01; Tekst en determinatie W. Stellingwerf.

Boven op dit pakket lag een 0,7 m dik ophogingspakket van veen- en lichtgrijze kleibrokken (laag 13, profiel 2). In dit vrij schone pakket werden geen vondsten aangetroffen.

4.3.2 Sloop

Sloop en zoden

In profiel 2 was de insnijding van een sloot zichtbaar vanaf een hoogte van -0,80 NAP (S47). De sloot was noord-zuid georiënteerd (parallel aan de Ooievaarsteeg) en minstens 0,7 m breed en 0,6 m diep (afb. 32). De westelijke begrenzing van de sloot lag iets meer dan 2 m van de huidige Ooievaarsteeg af. De sloot is gefaseerd dichtgeraakt met afwisselend bruine organische klei, veenbrokken en lagen mest en bevatte geen vondstmateriaal. Hierdoor is het niet mogelijk een datering van de demping te geven.

Afb. 32. Profiel 2 met daarin zichtbaar egalisatielagen, de aanzet van een sloot, ophogingslagen, muurwerk en zoden voor de versteviging van de slootkant.

Zowel in het vlak als in het profiel zijn aan de rand van de sloot zoden waargenomen (afb. 33). De zoden bestonden uit lichtgrijze klei en bevonden zich op een hoogte van -0,9 NAP. Ze dienden om de opgebrachte grond naast de sloot te verstevigen.

Egalisatielagen

Direct ten oosten van de ingegraven sloot waren twee schone en dunne ophogingslagen aanwezig bestaande uit bruine klei en veen. Hiertussen en erboven waren viezere lagen van bruine klei te zien (zie afb. 32). Dit pakket, van afwisselend schone en viezere lagen, zou als egalisatieniveau geïnterpreteerd kunnen worden. Hier bovenop lag nog een dunne laag lichtgrijze klei van circa 0,1 m dikte.

Afb. 33. De zoden zoals die in het vlak werden waargenomen.

4.3.3 Kuilen

In de verschillende gegraven pockets zijn meerdere kuilen aangetroffen op een hoogte van -1,40 NAP. De kuilen waren opgevuld met een mengsel van mest en bruine veenbrokken (S33 en S34). Hoewel een volledige lengte en breedte van de kuilen niet in het veld is bepaald, kan worden gezegd dat de omvang van kuil S34 minstens 1 bij 2 m is geweest met een minimale diepte van 1 m. Het spoor was minstens 1 m diep en opgevuld met dikke lagen veenbrokken met daartussen dunnere lagen mest en stro. In deze mestkuilen werd geen vondstmateriaal gevonden, maar op basis van stratigrafie dateren ze waarschijnlijk in de Middeleeuwen.

Conclusie Middeleeuwen

Over de oudste bewoning van Enkhuizen, gelegen langs de Westerstraat, is nog weinig bekend, aangezien langs deze straat nog nooit grootschalige archeologische opgravingen hebben plaatsgevonden. Langs de westzijde van de Breedstraat zijn wel onderzoeken uitgevoerd. Hier zijn op meerdere locaties resten van huizen uit de 13de eeuw gevonden in de vorm van kleivloeren en haardplaatsen. Over de omvang en constructie van de huizen en de materiële cultuur van de bewoners is nog weinig bekend. Over de locatie en het uiterlijk van de bebouwing in de 14de en 15de eeuw is vrijwel niets bekend uit archeologisch onderzoek.

Binnen het plangebied werd een sloot aangetroffen die parallel lag aan de huidige Ooievaarsteeg. Het is aannemelijk dat deze sloot als perceelsgrens moet worden geïnterpreteerd. De sloot was aan de oostzijde verstevigd met zoden.

De middeleeuwse bewoning heeft zich hoogstwaarschijnlijk geconcentreerd aan de Westerstraat. Mogelijk was de locatie van de opgraving onderdeel van hetzelfde perceel, waarmee kan worden gesteld dat het perceel minstens 38 m lang was. Mogelijk was het achterterrein van dit perceel dan in gebruik als werkterrein.

4.4 Fase 2: 1500-1575

Binnen het plangebied zijn meerdere sporen aangetroffen die op basis van het aardewerk en stratigrafie dateren in de 16de eeuw. Het betreft met name kuilen die van een hoogte van -0,7 NAP waren ingegraven. Resten van funderingen ontbraken, wat er op wijst dat deze locatie in de 16de eeuw nog niet bewoond was.

4.4.1 Ophoging

De ophoging bestond uit een laag zwartgrijze klei met beige kleivlekken erin (S4). De top van deze laag bevond zich op een hoogte van -0,6 NAP. In dit pakket werden vier randfragmenten roodbakkerd aardewerk aangetroffen van minimaal drie verschillende graven uit de 16de eeuw. Boven op deze laag was een schelpenlaag aanwezig met daarop brokken gele en oranje baksteen die als padverharding geïnterpreteerd is.

4.4.2 Padverharding

Aangrenzend en evenwijdig aan de Ooievaarsteeg was een vlijlaag zichtbaar van schelpen en lichtgrijze klei (afb. 34). Hierop lagen brokken gele en rode baksteen tot een hoogte van -0,20 NAP (S31). Het bleek niet mogelijk om afmetingen van de bakstenen te reconstrueren. De resten konden worden gevolgd over een lengte van circa 5,5 m en zijn vermoedelijk onderdeel van padverharding ter hoogte van de gedempte sloot.

Afb. 34. De vlijlaag van schelpen en daarboven de brokken baksteen in het westprofiel.

4.4.3 Kuilen

Enkele kuilen in het plangebied kunnen op basis van het vondstmateriaal worden toegekend aan de 16de eeuw. Kuilen S32 en S35 waren opgevuld met een pakket heterogene grijze klei met daarin brokken oranje en rode baksteen en mortel. De kuilen werden aangetroffen op een hoogte van -0,40 NAP. Kuil S32 had een afmeting van minstens 0,8 bij 1 m. In deze

kuil werd typisch 16de-eeuws aardewerk aangetroffen bestaande uit een kleine hoeveelheid fragmentarisch roodbakkend aardewerk en twee scherven importkeramiek. Het roodbakkend materiaal bestaat uit scherven van een grape, een kom inwendig bedekt met witte kleislib en een met slibboogjes versierd bord. De importkeramiek bestaat uit een scherv van een hafnerwaar grape met gevlekt glazuur uit de regio van Keulen en een fragment van een Portugese kruik met karakteristieke mica-schilfers in het baksel.

Kuil S35 had een afmeting van minstens 0,5 bij 2,8 m. Deze kuil bevatte karakteristieke keramiekscherven uit de 16de eeuw.⁵¹ Een randscherv van een roodbakkende bakpan met afgeronde rand (r-bak-1) is goed in de eerste drie kwart van de 16de eeuw te dateren. Dit geldt ook voor een lekschaal op lobvoeten (r-lek-12) en een met kleislib versierd bord op lobvoeten met uitgebogen vlag en van buiten aangedrukte rand (r-bor-1). Daarnaast komt een bolle papkop met rechte rand op standring (r-kop-1) voor, dit type kwam vanaf circa 1525 voor. De jongste scherven dateren vanaf 1550 en bestaan uit delen van een roodbakkende wijdmondige grape met drie ribbels op de wand en een kleine kraagrand met dekselgeul (r-gra-43) evenals een witbakkende grape waarvan het type niet nader te bepalen is. Tot slot is een fragment van een 16de-eeuwse steengoed kan uit het Duitse Rijnland te onderscheiden. Uit het spoor werden ook enkele metaalvondsten geborgen.⁵² Het betreft een lakenloodje en een fragment van een paneel. Het lakenloodje dateert uit de 15de of eerste helft van de 16de eeuw (afb. 35).⁵³ Dit loodje (diameter 15 mm) heeft op de voorzijde een gekroonde vuurslag en op de keerzijde een gekroonde tekst in gotisch schrift. Mogelijk staat hier LILLE en is het loodje dus afkomstig uit Frankrijk. Van een fragment van een paneel van tin/lood is niet duidelijk waar dit bij heeft gehoord (afb. 36).⁵⁴ Het heeft een hoogte (of breedte) van 48 mm en is versierd met een gekroond wapenschild. De kroon is bovenop voorzien

Afb. 35. Lakenloodje uit de 15de of eerste helft 16de eeuw.

Afb. 36. Fragment van een paneel van tin/lood.

51 Tekst en determinatie W. Stellingwerf.

52 Tekst en determinatie C.P. Schrickx.

53 22-M01.

54 22-M02.

van een kruis, wat inhoudt dat we met een konings- of keizerskroon te maken hebben. Dat zou kunnen inhouden dat het Habsburgse wapen (dubbelkoppige adelaar) is afgebeeld. Het paneel kan een onderdeel zijn van een inktstel, maar ook van een miniatuurvoorwerp dat als speelgoed werd gebruikt.

Het ontbreken van laat 16de-eeuwse importen uit Italië en het Werra- en Wesergebied in combinatie met de lokaal geproduceerde gebruiksvormen daterend voor circa 1575 pleiten ervoor dat deze kuilen rond het midden of in het derde kwart van de 16de eeuw buiten gebruik is gesteld. Op basis van de scherven en vulling betreft het waarschijnlijk afvalkuilen.

Deelconclusie fase 2

Tot de 16de eeuw konden slechts enkele sporen worden toegekend. Ter hoogte van de middeleeuwse sloot was een padverharding aanwezig, bestaande uit een schelpenlaag met daar bovenop brokken gele en rode baksteen. Aan de oostzijde van het plangebied werd een tweetal kuilen gevonden met daarin 16de eeuwse aardewerk. De kuilen wijzen er op dat in het plangebied in de 16de eeuw nog geen bebouwing aanwezig was. Dat zou inhouden dat de weergave op de kaart van Van Deventer uit circa 1560, die een aaneengesloten bebouwing aan de steeg lijkt te suggereren, niet correct is.

4.5 Fase 3: 1575-1700

In het laatste kwart van de 16de eeuw hoogt men het terrein opnieuw op met een donkergrijze klei met daarin schelpgruis, baksteenbrokken en mortelresten. Op deze 0,20 m dikke ophogingslaag werd een pand gebouwd. Van dit pand zijn delen van de voorgevel en de zijgevels teruggevonden, evenals een waterkelder, een binnenmuur en een gedeelde haard.

Afb. 37. Funderingsresten van muur S1 en muur S2 (rechts).

4.5.1 Funderingen

Zuidelijke zijgevel S1

De fundering van de zuidelijke zijgevel was steeds breed en kon worden gevolgd over een lengte van 4,5 m en werd aangetroffen op een hoogte van 0,03 NAP (S1). De muur was opgebouwd uit zachte oranje- en roodbruine bakstenen met een formaat van 20x10x5 cm en gemetseld met kalkmortel. Van de muur resteerden nog maximaal zeven baksteenlagen, waarvan de onderste drie lagen versneden (afb. 37). De onderkant van de muur bevond zich op een hoogte van -0,39 NAP. Onder de muur was geen houten fundering aanwezig wat betekent dat de muur op staal was gefundeerd.

Aan de westzijde was nog een klein deel van de voorgevel van het pand aanwezig (S2). De voorgevel was koud tegen de zuidelijke zijgevel S1 aangezet en bevatte nog acht lagen baksteen met zeven versnijdingen (zie afb. 37). De bovenzijde van de muur bevond zich op 0 NAP, de onderzijde op een hoogte van -0,27 NAP. De muur was gebouwd met oranje- en roodbruine bakstenen met een formaat van 18x9x3,5 cm. De fundering van S1 helt duidelijk richting de Ooievaarsteeg. Dit hangt samen met de locatie van de hierboven beschreven middeleeuwse perceelsloot. Het is goed mogelijk dat men de voorgevel hierdoor meerdere malen heeft moeten vervangen. Mogelijk verklaart dit ook dat de voorgevel is gebouwd met een andere baksteenmaat.

Afb. 38. Muur S23 (in het midden) met links daarvan muur S17 en rechts de waterkelder S19.

Noordelijke zijgevel S23

De fundering van de noordelijke zijgevel van het pand kon gevolgd worden over een lengte van 1,6 m (S23). De muur lag op een afstand van 6,8 m van de zuidelijke zijgevel af. De bovenzijde van de muur bevond zich op een hoogte van 0,06 NAP (afb. 38). De muur was gemetseld met kalkmortel en oranje- en roodbruine bakstenen met een formaat van 16x8x3,5 cm. In totaal waren van de muur nog zeven baksteenlagen over, waarvan de onderste vier versneden. De onderkant

van de muur bevond zich op een hoogte van -0,35 NAP.

Bij het vrijleggen tussen de muren S17 (zie onder) en S23 werd een kleine hoeveelheid vondstmateriaal aangetroffen.⁵⁵ Het betrof een vrij onduidelijke samenstelling van de vondsten met hoofdzakelijk roodbakkend aardewerk uit de (late) 16de en vroege 17de eeuw, maar ook een fragment van een veelkleurig beschilderd majolica bord uit de eerste helft van de 17de eeuw en een scherf van een pispot van faience uit de periode 1625-1700. Ook werd een fragment van een bord van roodbakkend aardewerk op standlobben met kraagrand (r-bor-6) gevonden, typisch voor de periode 1575-1650.

Achtergevel S10

Aan de oostzijde was haaks op binnenmuur S11 een noord-zuid georiënteerde muur aanwezig op een hoogte van -0,18 NAP (S10, afb. 39). De halfsteens brede muur was opgebouwd uit oranje, gele en zogenaamde appelbloesem baksteen.⁵⁶ De achtergevel kon worden gevolgd over een lengte van 2 m. In de hoek van de achtergevel en de binnenmuur waren nog enkele orangerode plavuizen in verband aanwezig met een formaat van 13x13x2,5 cm. De plavuizen geven aan dat het woondeel van het huis een plavuizen vloer heeft gehad.

Afb. 39. Een deel van de achtergevel S10 van het pand aan de Ooievaarsteeg.

Binnenmuur en gedeelde haard

Exact in het midden van de twee zijgevels was een halfsteens binnenmuur aanwezig op een hoogte van -0,04 NAP (S11 en S14). De binnenmuur kon worden gevolgd over een afstand van 5,5 m. Van de muur, die was opgebouwd met orangerode tot rode baksteen, resteerden nog acht lagen en deze bevatte één versnijding (afb. 40).⁵⁷ De onderkant van de muur bevond zich op een hoogte van -0,44 NAP.

⁵⁵ Tekst en determinatie W. Stellingwerf.

⁵⁶ 16,5x8x4 en 17,5x9x4 cm.

⁵⁷ S11: 17x8,5x4 cm en S14: 16x8x3,5/4 cm.

Tussen de twee muurdelen was een gedeelde haard aanwezig van een meter breed (S12 en S13). Deze was steeds breed en gemetseld met orangerode bakstenen met een formaat van 17x8,5x4 cm. Aan weerszijden van de binnenmuur waren nog delen van de halfronde wangen zichtbaar in het metselwerk (afb. 41).

In totaal bestond de fundering uit zeven baksteenlagen met twee versnijdingen. Aan weerszijden waren resten oranje en bruin as zichtbaar met houtskool. Bij het vrijleggen van de wangen van de haard werden acht scherven roodbakkend aardewerk verzameld die hebben toebehoord aan tenminste drie graven, waarvan één kon worden toegekend aan het type r-gra-119. Tevens waren twee randfragmenten aanwezig van een glazen beker met opgelegde draad. Zowel het aardewerk als het glas dateert in de 17de eeuw.

De binnenmuur deelde het pand in twee ruimtes van 3,3 m breed, die met behulp van de gedeelde haard allebei verwarmd konden worden.

Afb. 40. De binnenmuur die het pand in twee gelijke kamers verdeelde.

Afb. 41. De haard met wangen die beide kamers kon verwarmen.

Aanbouw

Ten oosten van de achtergevel, in het verlengde van de binnenmuur was op een hoogte van -0,33 NAP een halfsteens muur aanwezig die kon worden gevolgd over een afstand van 1,3 m. De muur was opgebouwd met oranje, gele en appelbloesem bakstenen met een formaat van 17x8,5x4 cm. Ten noorden van deze muur was een groot puinspoor aanwezig (S26) bestaande uit verschillende maten baksteen met roetsporen. Op een diepte van -0,36 NAP kwam hier een klein deel van een vloer tevoorschijn. De vloer was rommelig gemaakt van afwisselende soorten baksteen en plavuizen (afb. 42).⁵⁸ Dat de vloer rommelig gelegd is, wijst er op dat het niet de vloer van het woongedeelte van het huis betreft, maar eerder een aanbouw achter het huis waar mogelijk ambachtelijke activiteit heeft plaatsgevonden.

Afb. 42. De rommelig gelegde vloer S26 in een aanbouw achter het pand, oostzijde van het plangebied.

4.5.2 Waterkelder S19

Direct aangrenzend aan muur S23 was een waterkelder aanwezig met een afmeting van 0,8 x 1,3 m (S19). De halfsteens dikke wanden van de waterkelder waren opgebouwd met gele bakstenen met een formaat van 17x7,5x3,5 cm. Het tongewelf van de kelder was nog grotendeels intact en bevond zich op een hoogte van +0,05 NAP (afb. 43). Dit was daarmee de hoogte van het maaiveld in de 17de eeuw. De onderkant van de waterkelder bevond zich op een hoogte van -1,21 NAP. De bodem van de waterkelder was gemaakt van gele bakstenen met een formaat van 16,5x7,5x3,5 cm. De inwendige diepte is onbekend aangezien de dikte van de bakstenen vloer niet is opgemeten.

De waterkelder bevatte een kleine hoeveelheid keramiek en glasscherven en diverse wandtegels of delen daarvan.⁵⁹ Op basis van de samenstelling van de vondsten wordt verondersteld dat de waterkelder in de 18de eeuw buiten gebruik is geraakt.

⁵⁸ Plavuizen o.a. 13x13x3 en 15x15x3, bakstenen 17x18x4 en 17x9x4.

⁵⁹ Tekst en determinatie W. Stellingwerf.

Afb. 43. Waterkelder S19 met tongewelf.

De keramiekvondsten bestaan hoofdzakelijk uit fragmenten van grappen van respectievelijk rood- en witbakkend aardewerk. Twee grappen zijn als de karakteristieke r-gra-11 met uitstekende ribbel onder de rand uit het productiecentrum Bergen op Zoom aan te merken (afb. 44).⁶⁰ Dit type grape was een algemene kookvorm in de late 17de en de eerste helft van de 18de eeuw.⁶¹ Een andere typische gebruiksvorm uit deze periode is de wijdmondige kan (r-gra-49) op pootjes uit Friesland bedekt met een laag van witte kleislib aan de binnenzijde. Naast rood- en witbakkend aardewerk is een scherv van een Delfts faience bord uit de late 17de of vroege 18de eeuw beschilderd in blauw met florale motieven gevonden. Tot slot is een steelfragment van een geglaasde pijp aangetroffen.

Afb. 44. Grape van roodbakkend aardewerk uit de kelder (V25-C01).

Het glaswerk uit de waterkelder bestaat uit fragmenten van twee verschillende bolle flessen (gl-fle-8, gl-fle-23) die op grond van vondsten uit scheepswrakken ook dateren uit de late 17de tot en met de eerste helft van de 18de eeuw.⁶² Eén van de flessen (gl-fle-23) heeft twee afgeplatte zijden wat het gebruik ervan als een opslagvorm vergemakkelijkte.

⁶⁰ V25-C01.

⁶¹ Groeneweg 1992, 157, 160, 177-178.

⁶² Kottman 2010, 68.

Uit de kelder zijn delen van minstens elf wandtegels verzameld, hiervan zijn zes min of meer compleet bewaard gebleven. Het gaat vooral om tegels uit grofweg het tweede kwart van de 17de eeuw beschilderd in majolica-techniek. De vroegste tegel dateert tussen 1600 en 1630 en is beschilderd met een polychroom cherubkopje in een cirkel omgeven met blauwe bladmotieven en kwartrozetten als hoekversiering (afb. 45.1).⁶³

Afb. 45. Wandtegels uit de kelder, schaal 1:3.

1. V25-BK03, 2. V25-BK01, 3. V25-BK02, 4. V12-BK01, 5. V25-BK04, 6. V12-BK02.

63 V25-BK03.

Dit op Italiaans tinglazuuraardewerk gebaseerde decor is vrij karakteristiek voor de Enkhuizer tegelproductie uit de vroege 17de eeuw (zie kadertekst). Opvallend zijn de resten van mortel op de beschilderde kant van de tegel. Hij heeft duidelijk zijn decoratieve functie verloren op een bepaald moment. Een ander veelkleurig beschilderde tegel uit de periode 1620-1640 is versierd met een vogel en blauwe ossenkoppen als hoekmotieven. Hiervan is slechts een klein fragment bewaard gebleven. Een derde exemplaar is polychroom beschilderd met een fruitschaal en grote ossenkoppen in de hoeken (afb. 45.2).⁶⁴ Dit type kan tussen 1620-1660 gedateerd worden. De tegel is een B-keuze product, hij is op een te hoge temperatuur gebakken waardoor er ribbels in het glazuur zijn ontstaan. Dit geldt ook voor een tegel beschilderd met een bloempot in blauw uit dezelfde periode (afb. 45.3).⁶⁵ De meeste tegels uit de waterkelder zijn versierd met een blauw geschilderde drietulp in accolades met meanders, een decor dat een interessante mix toont van de invloed van het geïmporteerde Chinese kraakporselein samen met de "oer-Hollandse" tulp. Het gaat om minimaal vier verschillende exemplaren (afb. 45.4 & 45.5).⁶⁶ Dit type tegel dateert ook uit de tijd dat er sprake van een tulpengekte was in Nederland: de jaren dertig en veertig van de 17de eeuw.

Een andere wat jongere tegel gemaakt tussen circa 1640 tot 1670 is in blauw beschilderd met een putto die op een hoorn blaast (afb. 45.6). Deze tegel is aan de rechterzijde bekapt, er ontbreekt circa 1,5 cm. Op de breuk zit mortel, wat erop wijst dat de tegel in een hoek is ingemetseld geweest. Tot slot zijn fragmenten van twee tegels versierd met een wit kwadrant op een paars gesprenkeld fond op te merken, deze dateren uit de tweede helft van de 17de eeuw.

Afb. 46. Fragment van een grote vloertegel van Ardenner blauwsteen (V25-S01).

Een laatste opmerkelijke vondstcategorie is natuursteen, vertegenwoordigd met twee stukken gepolijste Ardenner blauwsteen met een dikte van respectievelijk 3,1 en 2,5 cm. Het gaat vermoedelijk om delen van luxe tegels uit een publiek gebouw of het huis van een welgesteld huishouden. Eén fragment is bovendien voorzien van een diagonaal gekerfde groef (afb. 46).⁶⁷

64 V25-BK01.

65 V25-BK02.

66 V12-BK01, V25-BK04.

67 V25-S01.

Bij opgravingen in Enkhuizen worden vaak fragmenten van wandtegels gevonden. Door deze systematisch te determineren en beschrijven ontstaat geleidelijk een beeld van welke tegels waar zijn gemaakt. Reeds in 1608 wordt een plateelbakker in Enkhuizen vermeld.⁶⁸ Of hij ook tegels fabriceerde, of alleen borden en ander gebruiksgoed, weten we niet. In 1616 ging de plateelbakkerij van Thomas Jansz van Boonen in Enkhuizen in productie. We hebben een beeld van zijn productie dankzij diverse conflicten waarover het een en ander notarieel is vastgelegd. In 1620 klaagde bijvoorbeeld ene Albert Jacobsz uit Hoogkarspel over een levering van 400 'tegelen ofte estricken' waarvan het glazuur afviel. In 1628 ging Thomas Jansz van Boonen een samenwerking aan met Wouter de Wolff en in het contract staat beschreven dat zij 'platelen, schalen, geschilderde steentgens ende andersints' zouden maken. Met de 'steentgens' werden wandtegels aangeduid. In 1634 ging hij opnieuw een contract aan met een andere stadgenoot en opnieuw is sprake van het bakken van 'schuttels en steentgens'. Hij wordt in die tijd zelfs 'tichelenbacker' genoemd. In een overeenkomst die hij sloot met Claes Jansz Slijper in 1637 is sprake van de koop van 15000 gewone en 15000 fijne tegels. Deze 'teegelen of vermaelde steenies' werden echter nooit geleverd. In 1647 overleed Thomas, waarna de plateelbakkerij nog enige tijd is voortgezet door een nieuwe eigenaar.

Zeker is dus dat in Enkhuizen tussen 1616 en 1647 tegels zijn gemaakt en mogelijk al eerder en ook nog na 1647. Archeologisch is dit aantoonbaar: in Enkhuizen is productieafval van een plateelbakkerij gevonden, waaronder biscuit (halffabricaat) van wandtegels.⁶⁹ Enkhuizen kende in de eerste helft van de 17de eeuw een stormachtige ontwikkeling. De stad was een grote bouwplaats door de economische voorspoed die de stad kende en de daarmee gepaard gaande grote bevolkingsgroei. Er was dus ook veel vraag naar tegels en ander bouw materiaal. We weten dat in 1611 een Delftse plateelbakker platelen en steentjes (tegels) aan iemand in Enkhuizen had geleverd.⁷⁰ Er zijn dus Delftse producten op de markt gekomen. Enkhuizen lag op een knooppunt van vaarroutes waardoor gemakkelijk materiaal uit Amsterdam en Friesland hier terecht kwam. Aannemelijk is dat ook producten van de Hoornse plateelbakkerij, die een omvangrijke tegelproductie had, hier werden verkocht.

Deze mengelmoes aan tegels met verschillende herkomst zien we in de bodemvondsten terug. Vooralsnog is het lastig om specifieke decors aan Enkhuizer productie toe te schrijven. Een eerste kleine aanzet is gedaan in het rapport van de opgraving aan de Admiraliteitsweg.⁷¹

Tussen de vondsten van de opgraving aan de Ooievaarssteeg bevindt zich één tegel die met enige zekerheid als Enkhuizer product kan worden aangemerkt (zie afb. 45.1).⁷² Deze tegel heeft centraal een voorstelling van een engelenhoofdje met vleugels en rondom een druk decor van bladeren dat in de kunsthistorie wordt aangeduid als 'a foglie'. Dit decor is afkomstig uit Italië, net als overigens het engelenhoofdje, vandaar de Italiaanse naam.

68 Schram 2008, 15. Alle in deze paragraaf genoemde historische gegevens zijn hieruit afkomstig.

69 Duijn 2011, 12.

70 Schram 2008.

71 Schrickx 2020.

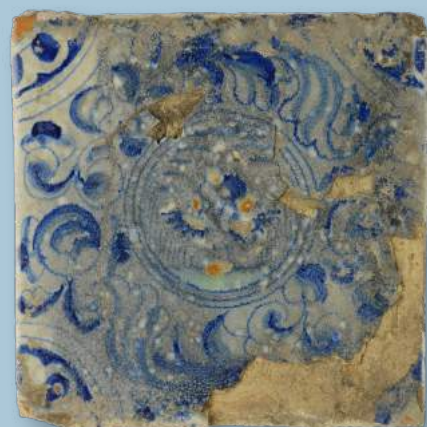
72 25-BK03.

Dat deze tegel waarschijnlijk in Enkhuizen is gemaakt blijkt uit het feit dat fragmenten van dit type tegel met enige regelmaat in Enkhuizen worden gevonden, terwijl deze tegel in andere steden zeldzaam is. Fragmenten zijn bijvoorbeeld gevonden bij archeologische onderzoeken aan de Kaasmarkt/Noorderhavendijk (afb. 47.1)⁷³, in het pand Paktuinen 12 (afb. 47.2)⁷⁴ en bij Admiraliteitsweg 39.⁷⁵ Incidenteel komt het losse engelenhoofd met vleugels ook op majolica borden voor (afb. 47.3).⁷⁶

Afb. 47. Diverse tegels met engelenhoofdje, aangetroffen bij opgravingen in Enkhuizen.
1. 321-32-BK01, 2. 371-01-BK01, 3. 372-586-C11.

Maar net zoals dat bij veel decors geldt, is ook dit decor door tegelbakkers in andere steden toegepast. Hoewel bij opgravingen in Hoorn tegels met dit decor nagenoeg ontbreken, is toch één vondst uit deze stad bekend die niet onvermeld mag blijven, namelijk een tegel die blaasjes in het glazuur vertoont (afb. 48).⁷⁷ Deze tegel is samen met enkele andere tegels met productiefouten gevonden. Tegels van B-keus of nog erger komen zo nu en dan in de omgeving van een tegelbakkerij voor en werden kennelijk tegen een kleine prijs toch op de markt gebracht. Ze vormen een aanwijzing

Afb. 48. Tegel met blaasjes in het decor uit Hoorn.

73 321-32-BK01.
74 371-01-BK01.
75 483-V42.
76 372-586-C11.
77 Project 56.

voor lokale productie. Het zou dus kunnen dat ook in Hoorn tegels met engelenhoofdje en a folie ornamentiek zijn gemaakt.

Uit museale collecties bevinden zich tegels met dit decor. Deze zijn waarschijnlijk deels in Enkhuizen gemaakt, maar mogelijk ook in andere steden. Een fraai tegelveld van wel 25 tegels maakt onderdeel uit van de collectie van het Rijksmuseum in Amsterdam (afb. 49). Het geeft een prachtig beeld hoe een betegeling van deze tegels eruit heeft gezien. Wat opvalt is de grote variatie in weergave van de bladmotieven, met soms ook vruchten. Ze zijn met de vrije hand geschilderd. De engelenhoofdjes daarentegen zijn heel gestandaardiseerd. Er bestaan twee varianten. De eerste variant is een hoofdje met daaronder twee vleugels en drie gele of oranje stippen (haar) op het hoofd, boven een groen grondje met plantenstengels. Soms is er een hekje aanwezig. De tweede variant is een hoofdje met twee vleugels die omhoog staan en met één gele of oranje stip op het hoofd, opnieuw boven eenzelfde grondje. Soms zijn er twee kruisjes in de lucht. Of op basis van details de Enkhuizer tegels van de andere tegels zijn te onderscheiden, zal toekomstig onderzoek moeten uitwijzen.

Afb. 49. Tegelveld van 25 tegels uit de collectie van het Rijksmuseum.

4.5.3 Puinsporen

Aan weerszijden van de schouw werden grote rechthoekige puinsporen aangetroffen op een hoogte van -0,52 NAP (S5 en S24). Op het tweede vlak waren de puinsporen nog steeds aanwezig op een hoogte van -1 NAP (afb. 50). De onderkant van de sporen is tijdens het veldwerk niet vastgelegd door de grote hoeveelheid water die uit het puin naar boven kwam. Het puin bestond uit brokken rode, oranje en gele baksteen, gebroken dakpannen en mortel. De complete lengte van de sporen kon niet worden vastgesteld, maar de breedte bedroeg respectievelijk 2,6 en 1,8 m. Mogelijk heeft het pand in de 17de eeuw in beide ruimtes een kelder gehad en zijn deze kelders bij afbraak van het pand uitgebroken. In het puin van S5 konden drie scherven keramiek worden verzameld. Het betreft een grape van roodbakkerd aardewerk en twee Nederlandse faience borden uit de tweede helft van de 17de eeuw.

Afb. 50. Puinspoor S5 in het tweede vlak.

Deelconclusie fase 3

Hoogstwaarschijnlijk is in het plangebied aan het einde van de 16de eeuw of in de vroege 17de eeuw een bakstenen pand van minstens 5,5 bij 6,8 m gebouwd. De zijgevels waren steeds breed en de achtergevel was halfsteens breed. Dit houdt in dat de zijmuren de dragende muren waren en het huis een nok had haaks op de steeg, met de schoorsteen in het midden van de nok. De breedte van 6,8 m komt in Enkhuizen regelmatig voor als perceelsgrens. Dit werd eerder aangetroffen bij opgravingen aan de Lange Tuinstraat en de David-Romeinstraat. Dit pand stond achter het huis dat aan de Westerstraat 74 aanwezig was. Het pand was in het midden met een halfsteens muur in twee ruimten verdeeld met exact dezelfde afmetingen (3,3 m breed). De ruimtes konden met de gedeelde haard beide verwarmd worden. Het is aannemelijk dat het pand in eigendom was van de eigenaar van het pand Westerstraat 74 en dat de eigenaar het pand aan twee aparte gezinnen heeft verhuurd.

Uit historische bronnen is bekend dat het pand aan de Westerstraat 74 in de vroege 17de eeuw in eigendom was van de lakenkoopman Mecco Tapper. De grote hoeveelheid lakenloodjes die werden aangetroffen in het pand uit deze periode wijst ook op een lakenhandel.

4.6 Fase 4: 1700-1900

In de loop van fase 3 wordt het 17de-eeuwse pand afgebroken en een nieuw pand gebouwd. Hiervan werden slechts enkele resten teruggevonden, waaronder een deel van een zij- en voorgevel. Een ander spoor dat tot deze fase hoort is een afvalkuil in het zuidoostelijke deel van het plangebied waar veel vondstmateriaal in werd aangetroffen.

4.6.1 Ophoging

De bovenste ophogingslaag op het terrein bestond uit een bruine kleilaag met daarin rood en geel baksteenpuin, mortelresten en schelpmateriaal. In dit laatste ophogingspakket werden 17 keramiekscherven aangetroffen met een sterk uiteenlopende datering. Zo waren scherven aanwezig uit de 15de eeuw (r-bak-1, s1-kan), de 16de eeuw (r-bak-5, r-kom-), de 17de eeuw (majolica bord en roodbakkend miniatuur, wandtegelfragment 1670-1720) en de 18de/19de eeuw (r-lek-, r-pot-, iw-kom-, iw-kop-17). Een interessante vondst was een archeologisch compleet bordje van roodbakkend aardewerk op een standvlak met een diameter van 10,5 cm (afb. 51).⁷⁸ Vermoedelijk gaat het hier om kinderspeelgoed uit de 17de eeuw. Tot de metaalvondsten uit deze laag hoorde ook een riemhanger met een afwijkend model (afb. 52).⁷⁹ Het messing voorwerp werd over de leren riem geschoven en hieraan kon vervolgens een beurs of sleutelbos worden gehangen. Deze riemhanger heeft twee haakjes met ogen en heeft een extra staafje waar nog weer iets achter kon worden geschoven. Het voorwerp dateert waarschijnlijk uit de 16de eeuw. Tevens bevatte het spoor twee duiten; één uit Zeeland (1796) en een duit uit Deventer uit circa 1628.⁸⁰

Afb. 51. Miniatuurbordje van roodbakkend aardewerk (V28-C01).

Afb. 52. Riemhanger met afwijkend model.

4.6.2 Funderingen

Zijgevel S17

De steens brede fundering van S17 kon gevolgd worden over een lengte van 3 m (S17). De bovenzijde van de muur bevond zich op een hoogte van -0,08 NAP (zie afb. 38). De muur was gemetseld met orangerode en een enkele gele baksteen met een formaat van 16,5x8x4 en 17,5x10x4,5 cm. In totaal waren van de muur nog zeven baksteenlagen over, waarvan de onderste vier versneden. De onderkant van de muur bevond zich op een hoogte van -0,35 NAP. Op een hulpkaart van het kadaster uit 1877 staat een langwerpig pand achter Westerstraat 74 weergegeven (zie afb. 9). Het is aannemelijk dat de fundering van muur S17 onderdeel is geweest van het pand. De fundering houdt namelijk exact op bij de weergegeven grens van het pand op de hulpkaart. De overige muren die in het plangebied zijn aangetroffen lopen

78 V28-C01.

79 28-M01

80 28-M02.

verder door. Op basis van de gebruikte baksteen is het echter waarschijnlijk dat de muur ouder is dan 1877. Het is goed mogelijk dat de grens langer in gebruik is geweest en de muur al in de eerste helft van de 18de eeuw is gebouwd. Dit kan goed samenhangen met de waterkelder die in deze fase buiten gebruik wordt gesteld.

De zuidelijke tegenhanger van de fundering lag net ten zuiden van het plangebied op een afstand van 6,6 m.

Voorgevel S18

Aan de noordzijde was nog een deel van de voorgevel aanwezig op een hoogte van -0,17 NAP (S18). Hier waren eveneens rode en gele bakstenen gebruikt met een formaat van 16,5x8,5x3,5 cm.

4.6.3 Straatje S9

Boven op de hierboven beschreven plavuizen vloer uit de 17de eeuw was een straatje gemaakt, bestaande uit op de strek geplaatste orangerode bakstenen met een formaat van 17x8x4 cm (S9). De straat lag op een hoogte van -0,04 NAP.

Afb. 53. Askuil S8 (wit omlijnd) in het eerste vlak.

4.6.4 Afvalkuil S8

Aan de zuidoostzijde van het plangebied werd een rechthoekig spoor gevonden met een afmeting van 0,6 bij 1,20 m. Het spoor lag op circa 12 m achter de achtergevel van het pand aan de Westerstraat 74 en circa 2,5 m achter de achtergevel van de aanbouw achter dit pand langs de Ooievaarsteeg (afb. 53). Het spoor was volledig opgevuld met oranje as en bevatte een grote hoeveelheid vondstmateriaal.⁸¹

81 Tekst en determinatie W. Stellingwerf.

Keramiek

De keramiekvondsten bestaan uit 146 scherven, waarvan er ten minste 69 individuele objecten zijn te onderscheiden.

Het grootste deel (62%) van het afval bestaat uit gebruiksvoorwerpen van rood- en witbakkend aardewerk. Daarin is een typisch vormenspectrum van Goudse, Friese en Brabantse producten uit de 19de eeuw te herkennen. Gouda, Friesland en de Brabantse steden Bergen op Zoom en Oosterhout waren de grootste productiecentra van huishoudelijk aardewerk in het 19de-eeuwse Nederland. Veel van dit materiaal bestaat uit keukengoed. Opvallend is echter het grotendeels ontbreken van kookgerei. Wel zijn er diverse deksels van kleine kachelpannen met een Gouds model op te merken (r-dek-5, r-dek-38, w-dek-21) (afb. 54.1 t/m 54.3).⁸²

Afb. 54. Deksls van Gouds rood en witbakkend aardewerk voor op kachelpannen en een tulbandvorm. 1. V18-C12, 2. V18-C04, 3. V18-C05, 4. V18-C11.

Bijzonder is de vondst van een specifiek type deksel met een brede kraagrand en een ringvormig handvat (w-dek-7) (afb. 54.4).⁸³ Het deksel is van een beige kleurig baksel en aan de binnenzijde geglaazuurd. Dit baksel staat bekend als "Frankfurter waar", een van oorsprong Duitse keramieksoort die vanaf het derde kwart van de 18de eeuw ons land overspoelde. Vrij snel - zo rond 1775 - begonnen Nederlandse pottenbakkers het verfijnde kookgerei uit de omgeving van Frankfurt te kopiëren. Gouda nam als productiecentrum hierin het voortouw. In de 19de eeuw zou de "Frankfurter waar" sterk het repertoire van de Goudse pottenbakkers

⁸² V18-C04, V18-C05, V18-C12.

⁸³ V18-C11.

bepalen, maar ook in andere plaatsen in Nederland, zoals in Alkmaar en Delft, kwamen kleine industrieën op gang die dit type aardewerk voor een regionale markt produceerden.⁸⁴ Het hier besproken deksel betreft een vuurdeksel van een tulbandspan.⁸⁵ Karakteristiek voor het Frankfurter-type aardewerk zijn ook de biezen van donkerbruine engobe die op de ongeglazuurde bovenzijde zijn geschilderd. Het overige keukengoed uit de afvalkuil is vertegenwoordigd door een slachtbak (r-bor-12) van West-Brabants roodbakkend aardewerk en een melk- of roompotje (r-kan-5), twee waskommen (r-kom-1, w-kom-30) en een vergiet (r-ver-1) van respectievelijk Fries roodbakkend slibaardewerk en witbakkend aardewerk bedekt met een groenkleurig loodglazuur (afb. 55.1 & 55.2).⁸⁶ Voor de opslag van voedsel of het maken van beslag gebruikte men tweeorige potten van Fries roodbakkend aardewerk op een standring met kraagrand (r-pot-60) of afgeronde rand (r-pot-13) (afb. 55.3).⁸⁷

Afb. 55. Keukengoed van Fries aardewerk.

1. V18-C01, 2. V18-C07, 3. V18-C02, 4. V18-C06, 5. V18-C08.

Naast het keukengoed zijn ook enkele borden en koppen binnen het roodbakkend aardewerk te onderscheiden. Het gaat om een bord op standring (r-bor-3), een bord op standvlak (r-bor-28) en minstens drie papkoppen van Fries slibaardewerk (afb. 55.4).⁸⁸ Met een komfoor (r-kmf-23) kon voedsel in een bord of pan warm worden gehouden. Verder werd in de 19de eeuw ook op

⁸⁴ Van der Meulen & Smeele 2012, 125-131.

⁸⁵ *Ibid.*, 239-240.

⁸⁶ V18-C01, V18-C08; Van der Meulen & Smeele 2005, 272-273.

⁸⁷ V18-C07.

⁸⁸ V18-C02.

grote schaal gebruik gemaakt van vuurtesten van Fries roodbakkend (r-tes-12) of witbakkend aardewerk (w-tes-1, w-tes-3) om persoonlijke warmte te bieden of om brandende kooltjes van de haard naar elders te verplaatsen (afb. 55.5).⁸⁹

Afb. 56. Theegoed van Gouds en Fries aardewerk.
1. V03-C01, 2. V18-C10, 3. V03-C08, 4. V18-C03.

Naast de grotere komforen en testen bevatte de afvalkuil ook een aantal kleinere vormen die een relatie hebben gehad met thee- en koffiedrinken. Het betreft een vermoedelijk in Gouda gefabriceerd theepotdeksel (r-dek-22) en een theepotkomfoor (r-kmf-16) van roodbakkend aardewerk versierd met een radstempel op de rand en bladvormige openingen (afb. 56.1).⁹⁰ Van witbakkende klei zijn een gedeeltelijk groen geglaazuurd theeketeltje (w-the-2) en een bruin geglaazuurd rooster van een theestoof van Fries kerfsnee aardewerk op te merken (afb. 56.2 & 56.3).⁹¹ Verder is een driehoekige kleine test met een steel en op pootjes aangetroffen (afb. 56.4).⁹² Deze vorm werd gebruikt voor onder een tinnen of blikken kraantjeskan en is zeldzaam in archeologische context. Uit een kraantjeskan schonk men de koffie en met de driehoekige test werd de koffie warm gehouden.⁹³

Meest opmerkelijk is de grote hoeveelheid miniatuur gebruiksvoorwerpjes van roodbakkend en witbakkend aardewerk uit de kuil. Het gaat om minstens tien verschillende objecten, betreffende een melkpot, een zeepkop, twee papkoppen, een theekop, een theepot, een theeketel, twee deksels en een opvallend klein vuurtestje (afb. 57). De meeste voorwerpen kunnen we mogelijk beschouwen als kinderserviesgoed, de kleinste vormpjes zijn mogelijk poppengoed geweest. Al deze miniatuur huishoudelijke gebruiksvoorwerpen dienden in de 19de eeuw om met name jonge meisjes op een speelse wijze de werkzaamheden van een huisvrouw te leren. Niet vaak wordt zoveel kinderspeelgoed in één afvalkuil gevonden. Blijkbaar waren de

89 V18-C06.

90 V3-C01.

91 V3-C08; V18-C10.

92 V18-C03.

93 Van der Meulen & Smeele 2005, 291.

Enkhuizer kinderen die hiermee speelden niet erg voorzichtig. Een andere verklaring voor het miniatuurgoed is dat het niet als speelgoed in gebruik was, maar dat de vormen dienden als modellen voor het vormenrepertoire uit de handel van een winkelier in aardewerk. Vanaf 1872 was het pand in handen van Gerrit Langedijk, een handelaar in porselein, aardewerk en glas.

Afb. 57. Miniatuurgoed uit de puinlaag.

Tot slot kunnen van roodbakkerd aardewerk nog minimaal drie verschillende bloempotten (r-blo-26) en een vermoedelijke onderzetter voor een bloempot (r-bor-36) van Gouds fabricaat opgemerkt worden (afb. 58).⁹⁴

Steengoed is een kleine vondstgroep binnen de keramieksoorten. Het vormenspectrum bestaat uit minimaal drie objecten, waarvan twee mineraalwaterflessen (s2-fle-4) en een bodemfragment van een stremsselflesje of inktflesje (s2-fle-1?). Eén mineraalwaterfles is grotendeels intact aangetroffen (afb. 59).⁹⁵

Afb. 58. Onderzetter voor een bloempot van roodbakkerd aardewerk (V18-C09).

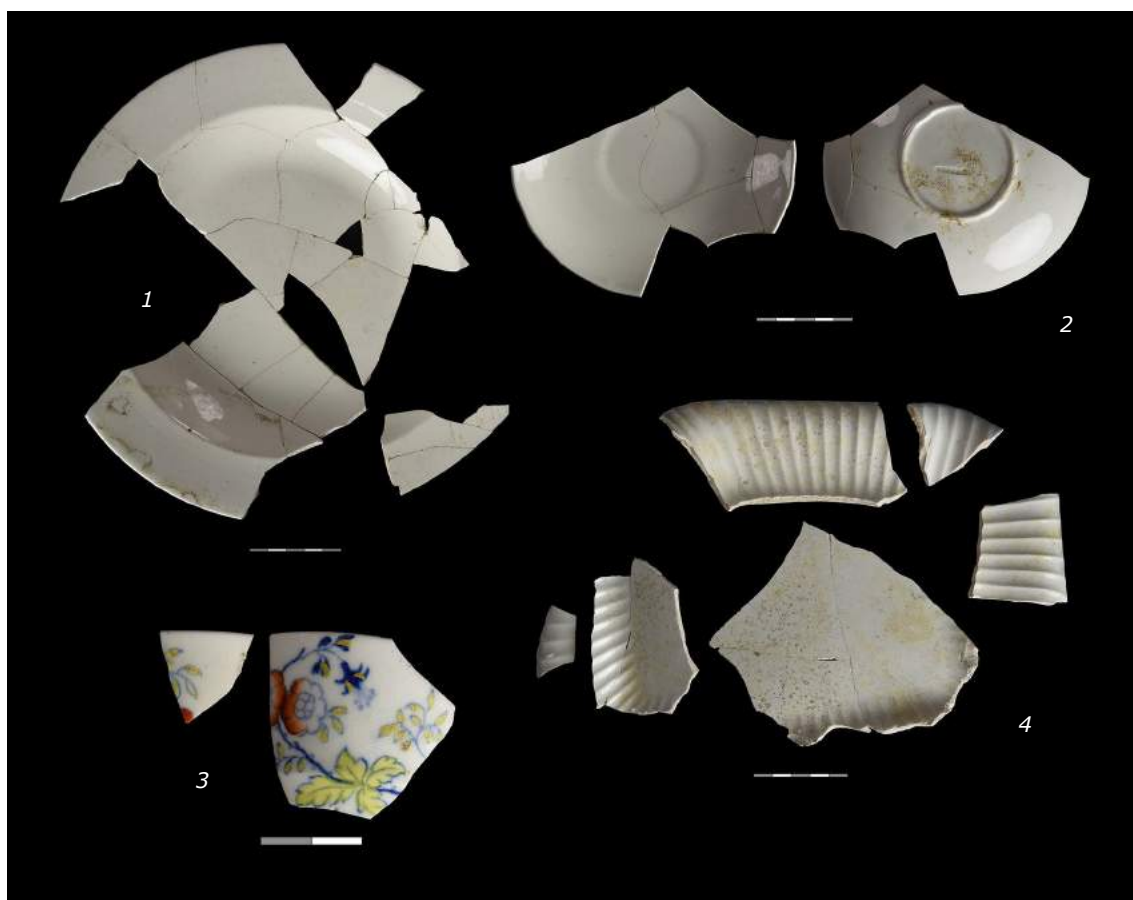
Afb. 59. Steengoed mineraalwaterfles met het stempel van de bron Fachingen (V18-C15).

94 V18-C09.

95 V18-C15.

De fles is waarschijnlijk in het Duitse Westerwald geproduceerd en draagt een bronmerk met het opschrift FACHINGEN en een beeltenis van de leeuw van Nassau. De bron van Fachingen behoorde van 1806-1866 tot het hertogdom Nassau. Daarna werd het onderdeel van het koninkrijk Pruisen. Met deze historische gegevens kunnen we stellen dat de mineraalwaterfles voor 1866 is gemaakt.

De kuil bevatte verder nog tamelijk veel serviesgoed van industrieel wit aardewerk en Europees porselein, beiden typerend voor een vondstcomplex uit de tweede helft van de 19de eeuw. Bovendien is een scherfje van een Fries majolica bord aangetroffen. Vermoedelijk gaat het om een spreukenbord beschilderd in blauw en paars palet, zeer populair bij met name de Noord-Nederlandse plattelandsbevolking in het derde kwart van de 19de eeuw.

Afb. 60. Serviesgoed van industrieel wit aardewerk.
1. V18-C23, 2. V18-C21, 3. V3-C09, 4. V18-C22.

Het overige serviesgoed is grotendeels onder te verdelen in tafelwaar en thee/koffiegoed. Het industrieel wit aardewerk (MAE = 16) bestaat uit een grote diversiteit aan vormen. Zo zijn enkele soep- en dinerborden (iw-bor-11, iw-bor-23), een grote kom (iw-kom-10), delen van een opdienschaal en een mand, diverse theekoppen (iw-kop-17, iw-kop-35), een schoteltje (iw-bor-24) en mogelijk fragmenten van een theepot te onderscheiden (afb. 60.1 & 60.2).⁹⁶ Het meeste materiaal is ongemerkt en zou uit Engeland afkomstig kunnen zijn of tot de vroege productie van de Maastrichtse keramiekindustrie kunnen behoren. Een kopje van *bone china* versierd met een overglazuur drukdecor van bloemen is zeker van Engelse origine

⁹⁶ V18-C21, V18-C23.

(afb. 60.3).⁹⁷ In Maastricht begon met pas rond 1850 met het gebruik van fabrieksmerken. De opdienschaal is wel gemerkt met de initialen van Petrus Regout, eigenaar van de in 1836 opgerichte aardewerfabriek de Sphinx (afb. 60.4).⁹⁸ Het merk "PR" is lang in gebruik geweest, namelijk van circa 1850 tot 1890.⁹⁹ Het ontbreken van Maastrichts aardewerk voorzien van het Sphinx-stempel, dat in de jaren tachtig van de 19de eeuw opkwam, maakt aannemelijk dat het afval voor 1880 in de bodem is beland.

Afb. 61. Bordje van industrieel biscuit-aardewerk (V3-C15).

Zeer opmerkelijk is de aanwezigheid van een bordje (iw-bor-11) van bisquit aardewerk tussen de vondsten (afb. 61).¹⁰⁰ Het bord is op industriële wijze in een mal geperst en voorzien van een sierlijke reliëfrand van florale motieven. Het object is één keer gebakken en heeft daarna de aardewerfabriek verlaten zonder met glazuur afgebakken te worden. Mogelijk was het bordje vanwege B-kwaliteit afgedankt na een selectieronde en heeft het voor een geringe prijs daarna dienst gedaan als onderschotel van een bloempot. Interessant is dan wel het vraagstuk waar dit bord vandaan komt. De meest verfijnde keramiekindustrie van Nederland was rond het midden van de 19de eeuw gevestigd in Maastricht. Daar werd industrieel aardewerk van deze kwaliteit vervaardigd, echter onder verzamelaars van Maastrichts aardewerk wordt de karakteristieke reliëfrand van dit bordje niet herkend.¹⁰¹

Afb. 62. Voorbeeld van een bord van de Engelse aardewerfabriek Minton voorzien van een drukdecor met stempel van Geertruida Piccardt, eigenares van de Delftse plateelbakkerij "De Porceleyn Fles" (privecollectie).

97 V3-C09.

98 V18-C22.

99 Polling 2006, 22, blindmerk 8.

100 V3-C15.

101 Communicatie leden Vereniging Maastrichts Aardewerk, Facebook.

In Delft waren diverse plateelbakkers in de eerste helft van de 19de eeuw wel overgestapt van de faiencetechniek naar de productie van een soort industrieel wit aardewerk, maar rond 1850 was het praktisch gedaan met de glorie van de Delftse keramiekindustrie. Enkel Henricus Arnoldus Piccardt, eigenaar van De Porceleyne Fles, kon blijven bestaan door het Engels industrieel aardewerk te kopiëren. In 1849 nam zijn dochter Geertruida de fabriek over. Er gaan zelfs verhalen dat de familie Piccardt Engels biscuitaardewerk naar Nederland importeerde om het in Delft te voorzien van een drukdecor en een glazuurlaag.¹⁰² Er bestaan inderdaad gemerkte bordjes van de fabriek Minton die een drukdecor met het stempel van Geertruida Piccardt dragen (afb. 62). Met dit idee bestaat de mogelijkheid dat in het derde kwart van de 19de eeuw zelfs een biscuit bord uit Engeland tussen het afval van een Enkhuizer familie terecht gekomen is. Mogelijk houdt het biscuit bord ook verband met de aardewerkhandelaar die in het nabijgelegen pand woonde vanaf 1872.

Naast het eerder vermelde miniatuurgoed van rood- en witbakkend aardewerk zouden twee voorwerpen van industrieel wit aardewerk ook als kinderspeelgoed aangemerkt kunnen worden. Het gaat om een lepeltje van 9,3 cm en een steelfragment van een tweede exemplaar, beiden versierd met een bladvormig geperst uiteinde (afb. 63).¹⁰³ Het zijn waarschijnlijk miniatuur soeplepels, maar ze kunnen ook als sauslepeltjes bij een maaltijd gebruikt zijn. Twee resterende vormen van industrieel wit aardewerk uit de afvalkuil zijn een zalfpotje (iw-zal-1) en een kwispedoor (iw-kwi-1) (afb. 64.1 & 64.2).¹⁰⁴ De kwispedoor was een algemeen gebruikt voorwerp in de 19de-eeuwse Nederlandse huishoudens en hield verband met het grootschalig gebruik van tabak. Bij het pruimen en veelvuldig roken moesten mannen geregeld hun speeksel kwijt.

Afb. 63. Lepels van industrieel wit aardewerk (V18-C17).

Afb. 64. Zalfpot en kwispedoor van industrieel wit aardewerk. 1. V18-C24, 2. V18-C16.

Het Europees porselein is vertegenwoordigd met diverse koppen, deels beschilderd in goud met florale motieven of tekst (ep-kop-1, ep-kop-8, ep-kop-14) (afb. 65.1 t/m 65.3).¹⁰⁵ Eén tekst is geheel leesbaar en wijst erop dat het kopje een verjaardagsgeschenk is geweest: «Ter uwer verjaring» (afb. 65.4).¹⁰⁶ Dergelijke geschenken zijn vrij typerend voor het midden

¹⁰² Bogaers 1992, 16, 78-79.

¹⁰³ V18-C17.

¹⁰⁴ V18-C16, V18-C24

¹⁰⁵ V3-C10, V18-C18, V18-C19.

¹⁰⁶ V18-C20.

van de 19de eeuw op basis van uit overlevering bewaarde gedateerde exemplaren. Het met Nederlandse teksten overglazuur beschilderde serviesgoed is vermoedelijk in Duitsland of België vervaardigd en zou in Nederland van een decor voorzien kunnen zijn. Behalve delen van theeservies bevonden zich in de kuil tevens een porseleinen eierdopje (ep-eid-1) en een armpje van een speelgoedpop (afb. 65.5 & 65.6).¹⁰⁷

Afb. 65. Serviesgoed van Europees porselein.

1. V18-C18, 2. V18-C19, 3. V3-C10, 4. V18-C20, 5. V3-C11, V3-C12.

Tabakspijpen

De afvalkuil bevatte ook drie ovoïde pijpenkoppen en zeven steelfragmenten van kleipijpen. De pijpen hebben een vrij grote ketel, gebruikelijk voor de tweede helft van de 19de eeuw. De drie pijpenkoppen zijn alle gemerkt op de hiel met de letters "IWI". Dit merk kan gekoppeld worden aan de pijpenmakers Johannes van Zutphen (1832-1867) of Pieter Goedewaagen (1867-1880), werkzaam in Gouda.

Glas

Tot slot is nog een handvol aan glasscherven op te merken. De glasfragmenten hebben toebehoord aan een kelkglas, enkele cosmetica-flesjes, één of meerdere olielampglazen en een stop van een karaf. Meest herkenbaar is een deels bewaard eau-de-Cologne flesje (gl-fle-41) met opschrift "[J.]M. FARINA / [PL]ACE JULIERS / COLOGNE" (afb. 66).¹⁰⁸

Afb. 66. Fragment van een eau-de-Cologne flesje (V3-G01).

107 V3-C11, V3-C12.

108 V3-G01.

Conclusie

Afvalkuil S8 kan op basis van de grote hoeveelheid vondsten gedateerd worden in het derde kwart van de 19de eeuw. De grote hoeveelheid 19de-eeuws gebroken keramiek en glaswerk uit de askuil is mogelijk het afval van de verloskundige Dieuwertje Mantel die tussen 1848 en 1872 in het pand woonde of de koopman Gerrit Langedijk die vanaf 1872 tot 1887 het huis bewoonde. Gerrit was handelaar in porselein, glas en aardewerk. De scherven van het serviesgoed van industrieel aardewerk, het porselein en glas zouden uit zijn winkel afkomstig kunnen zijn. Dit kan ook gelden voor een bordje van industrieel biscuit aardewerk. Al het gevonden miniatuur aardewerk kan gediend hebben als opvulling van de etalage, waarbij de voorwerpjes gebruikt werden als voorbeelden wat de handelaar zoal verkocht. Het is echter aannemelijker dat deze handelaar hoofdzakelijk verfijnd serviesgoed verkocht en dat het miniatuurgood vooral als speelgoed bestemd was. Of dit speelgoed ook te koop was in de winkel of dat het gebroken is door de kinderen van Dieuwertje Mantel of Gerrit Langedijk is de vraag. Hetzelfde geldt voor de overige gebroken huisraad. We weten niet of het tot de inventaris van de winkel behoorde of gebruiksgoed van de bewoners was.

Afb. 67. Overige 17de-eeuwse keramiekvondsten.

1. V14-C01, 2. V13-C01, 3. V2-C01, 4. V27-C01.

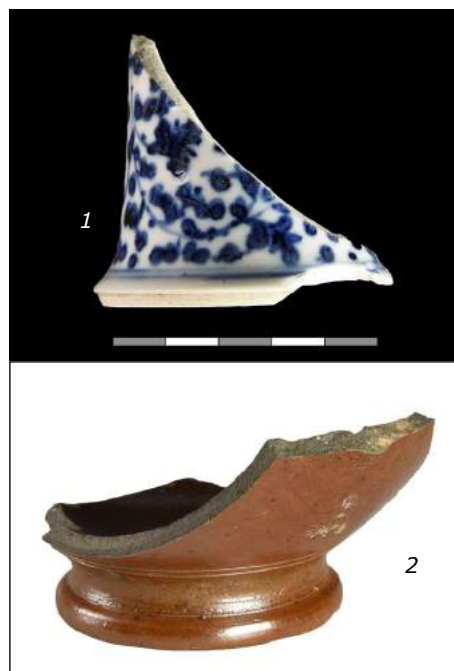
4.7 Overige vondsten terrein¹⁰⁹

Tijdens het aanleggen van de opgravingsvlakken zijn diverse vondsten van keramiek, metaal, bouwkeramiek en natuursteen gedaan die het vermelden waard zijn. Ze kunnen niet aan specifieke sporen gekoppeld worden, maar geven wel een beeld van de bewoningsgeschiedenis aan de Ooievaarssteeg door de eeuwen heen.

Keramiek

Zo is een bodemfragment van een kommetje uit late 15de of 16de eeuw gevonden, waarin een inscriptie lijkt te zijn gekerfd (afb. 67.1).¹¹⁰ De inscriptie op het kommetje uit de Ooievaarssteeg zou bijvoorbeeld van een knecht geweest kunnen zijn die zijn eigen huisraad van zijn initialen voorzag. Interessant is ook de vondst van een steelfragment van een 17de-eeuwse pijp die geslepen is als een fluitje met verdieping en gat in het midden, een bijzonder stukje huisvuil (afb. 67.2).¹¹¹ Karakteristiek voor Enkhuizen zijn de grote hoeveelheden 16de- en 17de-eeuws import aardewerk uit Italië die hier geregeld in de bodem worden aangetroffen. Ook aan de Ooievaarssteeg is een typische scherf van majolica uit Montelupo gevonden. Het fragment afkomstig van een polychroom beschilderde kom (i-kom-3) daterend uit de periode rond 1600 (afb. 67.3).¹¹² Naast dit sierlijke importstuk uit Italië is een fragment van een roodbakkende amfoor of olijfolie-kruik uit Portugal op te merken (afb. 67.4).¹¹³

Naast mediterrane importen is een kleine hoeveelheid Chinees porselein tussen de vondsten aanwezig. Meest opvallend is een fragment van een blauw beschilderd vaasje uit de Kangxi-periode, daterend rond 1700 (afb. 68.1).¹¹⁴ Een wat jonger object is een deel van een kommetje (s3-kom-6) van industrieel steengoed uit Engeland (afb. 68.2).¹¹⁵ Het gaat om *brown stoneware* uit de tweede helft van de 18de eeuw. De keramiek daterend in de periode 1750-1850 bestaat uit een scherf van een roodbakkende bakpan, een bord (r-bor-13) en een deel van een grape uit Brabant en een kan (r-kan-8) versierd met stilistische tulpmotieven van witte kleislib uit Friesland. Tot slot zijn diverse tamelijk complete voorwerpen uit de late 19de of vroege 20ste eeuw gevonden. Het betreft onder andere een kachelpan (r-kap-1) van roodbakkend aardewerk uit Bergen op Zoom gemerkt met een ovaal stempel dat in 1881 is geregistreerd, maar vermoedelijk al vanaf het midden van de 19de eeuw in gebruik was (afb. 69.1).¹¹⁶

Afb. 68. Overige 18de-eeuwse keramiek-vondsten. 1. V31-C01, 2. V8-C01.

109 Tekst en determinatie W. Stellingwerf.

110 V14-C01.

111 V13-C01.

112 V2-C01.

113 V27-C01.

114 V31-C01.

115 V8-C01.

116 V26-C01; Groeneweg 1992, 109.

Verder zijn een grotendeels intact kommetje (p-kom-11) van Japans porselein versierd met een blauw stencildecor en een eierdop (ep-eid-2) van Europees porselein gevonden (afb. 69.2 & 69.3).¹¹⁷ Tot slot is de helft van een hol ei van industrieel aardewerk gevonden (afb. 69.4).¹¹⁸ Zo'n nepei werd vermoedelijk gebruikt om kippen te stimuleren eieren te leggen.

Afb. 69. Overige laat 19de-eeuwse keramiekvondsten.
1. V26-C01, 2. V31-C02, 3. V31-C03, 4. V31-C04.

Metaal¹¹⁹

Bij de aanleg van de vlakken zijn in totaal tien munten, een loden dop, twee beslagen, een gewicht, een rekenpenning en een heftbekroning aangetroffen.

¹¹⁷ V31-C02, V31-C03.

¹¹⁸ V31-C04.

¹¹⁹ Tekst en determinatie C.P. Schrickx.

Van de tien munten zijn acht koperen duiten aangetroffen; het betreft duiten uit Holland (1574-1627), Overijssel (2x, 163(3), 1619-1633) Gelderland (1635, type GEL82), Friesland (1620), Zeeland (1680-1689) en Zwolle (1618). De achtste duit was indetermineerbaar. Ook is een cent gevonden uit 1826, die geslagen is tijdens de regeerperiode van Willem I. Tot slot is een zilveren stuiver aangetroffen uit Zwolle.

Afb. 70. Een zilveren stuiver uit Zwolle (V2-M01).

Deze munt heeft een diameter van 21 mm, weegt 0,97 gram en dateert rond 1600 (afb. 70).¹²⁰ Tevens werd een rekenpenning aangetroffen met op de voorzijde een rijksappel en op de keerzijde drie kronen en drie Franse lelies. Het object heeft een afmeting van 24 mm en dateert tussen 1550 en 1600.

Ook is een loden schroefdoop van een glazen fles aangetroffen met een datering tussen 1550 en 1700. De heftbekroning is gemaakt van messing. Het gegraveerde voorwerp heeft een diameter van 30 mm en dateert in de 16de eeuw. Een ander object van messing betreft een bakje van een sluitgewicht van 27,15 gram en een diameter van 30 mm. Dit voorwerp dateert tussen 1450 en 1820.

Tot slot zijn twee messing beslagen gevonden. Een boekbeslag van 65 mm en een incompleet beslag met bladmotief dat mogelijk onderdeel is van een heft uit de 16de eeuw.

Bouwkeramiek

De opgraving leverde veel 17de-eeuwse wandtegels en fragmenten daarvan op. Tijdens vlakaanleg zijn diverse interessante tegels aangetroffen. De meeste exemplaren dateren uit het tweede kwart van de 17de eeuw. Het gaat daarbij vooral om polychroom beschilderde tegels met voorstellingen van vogels of een vlinder en blauwe ossenkoppen in de hoeken (afb. 71.1 t/m 71.4).¹²¹ Een andere veelkleurig beschilderde tegel is voorzien van een decor met een tulp en een hart-motief met lelies als hoekversiering (afb. 71.5).¹²² Uit dezelfde periode zijn twee in blauw beschilderde tegels met voorstellingen van soldaten, waaronder een piekenier (afb. 71.6 & 71.7).¹²³ Verder zijn twee wat jongere tegels beschilderd met een landschap en spinnen als hoekmotief op te merken (afb. 71.8 & 71.9).¹²⁴ Tevens werden drie grotendeels intacte wandtegels uit de eerste helft van de 17de eeuw gevonden. De tegels bestaan uit een veelkleurig beschilderde pompadour-tegel, een blauw beschilderde tegel versierd met een fruitschaal omgeven door lelie-hoekmotieven en een tegel in blauw beschilderd met een drietulp in accolades met meanders (afb. 72.1 t/m 72.3).¹²⁵

Natuursteen

Een laatste interessante vondst is een bijna 15 cm groot en 7 cm breed fragment van leisteen waarin lijnen, cirkels en een naam (J Christija(en)?) gekrast zijn (afb. 73).¹²⁶ De cirkels lijken met een passer te zijn gemaakt. Mogelijk diende het stuk leisteen als een kladblok voor een graveur.

¹²⁰ V2-M01.

¹²¹ V9-BK01, V15-BK02, V16-BK01, V16-BK02, V16-BK03.

¹²² V34-BK01.

¹²³ V27-BK01, V30-BK01.

¹²⁴ V15-BK01, V27-BK02.

¹²⁵ V5-BK01, V5-BK02, V5-BK03.

¹²⁶ V34-S01.

Afb. 71. Overige 17de-eeuwse tegels, schaal: 1:3.

1. V15-BK02, 2. V16-BK01, 3. V16-BK02, 4. V16-BK03, 5. V34-BK01, 6. V27-BK01, 7. V30-BK01, 8. V15-BK01, 9. V27-BK02.

Afb. 72. Overige 17de-eeuwse tegels, schaal: 1:3.

1. V5-BK01, 2. V5-BK02, 3. V5-BK03.

Afb. 73. Leisteen met graveringen (V34-S01).

5. Synthese

In januari 2019 werd door Archeologie West-Friesland een archeologische opgraving uitgevoerd achter het pand Westerstraat 74 aan de Ooievaarsteeg. Daarnaast werd een inpassende ontgraving van het pand Westerstraat 74 begeleid. Bij de archeologische werkzaamheden zijn meerdere sporen en vondsten aangetroffen van de Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd.

Middeleeuwen

Binnen het plangebied werd een perceelsloot aangetroffen die parallel lag aan de huidige Ooievaarsteeg. De sloot was aan de oostzijde verstevigd met zoden. Direct naast de sloot was een pakket dunne ophogingslagen zichtbaar die moeten worden geïnterpreteerd als egalisatielagen. Sporen van bewoning werden binnen het plangebied niet aangetroffen. Het is aannemelijk dat eventuele middeleeuwse bewoning zich bevond aan de Westerstraat. Mogelijk was het opgegraven deel onderdeel van hetzelfde perceel. In dat geval zou het perceel minstens 38 m lang zijn geweest.

Nieuwe Tijd

Tot de 16de eeuw konden slechts enkele sporen worden gerekend. Het betreft padverharding ter hoogte van de hierboven beschreven gedempte perceelsloot en enkele afvalkuilen. Het is duidelijk dat het plangebied in de 16de eeuw nog niet bewoond was.

Bewoningssporen 17de eeuw

In de late 16de, begin 17de eeuw heeft men het terrein opnieuw opgehoogd met een pakket donkergrijze klei van 0,2 m dik. Hierop werd een stenen pand gebouwd van minstens 5,5 bij 6,6 m. Het pand was exact in het midden met een halfsteens muur in twee ruimten verdeeld van 3,3 m breed. In het midden van de binnenmuur was een gedeelde schouw aanwezig, zodat beide ruimtes verwarmd konden worden. Het is goed mogelijk dat het pand in eigendom was van de eigenaar van het pand Westerstraat 74 en dat de eigenaar de twee ruimtes heeft verhuurd. Ten oosten van het pand was een klein deel van een aanbouw aanwezig. Hiervan werd een halfsteens muur teruggevonden en een rommelig gelegde vloer van plavuizen en baksteen wat er mogelijk op wijst dat in het bijgebouw een ambachtelijke activiteit plaatsvond. Overige sporen die wijzen op ambachtelijke activiteit zijn de twee puinsporen die in de twee ruimtes werden aangetroffen. Door wateroverlast uit deze sporen is geen exacte diepte vastgesteld. Op basis van het formaat en de vorm van de sporen betreft het waarschijnlijk kelders.

Uit historische bronnen is bekend dat het pand aan de Westerstraat 74 aan het einde van de 16de eeuw en eerste kwart van de 17de eeuw in eigendom was van lakenkoopman Mecco Tapper. De grote hoeveelheid lakenloodjes die werden aangetroffen in het pand uit deze periode wijst hier ook op. Daarnaast werden haringnetloodjes gevonden. Mogelijk werden in het pand niet alleen lakens, maar ook andere geweven stoffen verkocht.

Bewoningssporen 18de en 19de eeuw

Er werden in het plangebied maar weinig resten teruggevonden die tot deze fase gerekend kunnen worden. Vooral de 18de eeuw was ondervertegenwoordigd in het vondstmateriaal. Op basis van een hulpkaart van het kadaster is duidelijk geworden dat men in 1877 een nieuw pand bouwde achter Westerstraat 74. Van dit pand werd slechts één zijgevel aangetroffen. Opvallend was de aanwezigheid van een afvalkuil met daarin een grote hoeveelheid vondstmateriaal

uit het derde kwart van de 19de eeuw. Hieronder was een grote hoeveelheid miniatuur gebruiksvoorwerpen van roodbakkend en witbakkend aardewerk. Dergelijke voorwerpen worden doorgaans tot het kinderspeelgoed gerekend. Mogelijk zijn deze voorwerpen tijdens het spelen gebroken en in de afvalkuil terecht gekomen. Een andere mogelijkheid is dat de afvalkuil hoorde bij het pand Westerstraat 74. Dit pand was vanaf 1872 in handen van Gerrit Langedijk; een handelaar in porselein, glas en aardewerk. Mogelijk zijn de scherven afkomstig uit zijn winkel waar ze dienden als opvulling van de etalage als voorbeeld van wat de handelaar zoal verkocht. Dit kan ook gelden voor een bordje van industrieel biscuit aardewerk.

6. Beantwoording onderzoeksvragen

Algemeen

1. Zijn er archeologische resten (sporen, structuren, vondsten) aangetroffen?

Binnen het plangebied werden archeologische resten teruggevonden van de Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd.

2. Wat is de aard, datering en conserveringstoestand van de archeologische resten?

Het betreft de resten van middeleeuwse ophoging en egalisatie, funderingsresten uit de late 16de/17de, 18de en 19de eeuw en in pandige funderingsresten in het pand Westerstraat 74 uit de 16de en 17de eeuw. De conservering van de resten was goed, echter, door wateroverlast kende de opgraving duidelijke beperkingen.

3. Wat is de exacte locatie van de archeologische resten? Wat is de diepte (t.o.v. maaiveld) en hoogteligging (t.o.v. NAP) van de archeologische resten?

De natuurlijke bodem bevond zich op een hoogte van -1,90 NAP, circa 2 m onder het maaiveld. Hierboven waren meerdere middeleeuwse ophogingslagen aanwezig. De eerste aanwijzingen voor een middeleeuwse gebruiksfase was een verstevigde slootkant met zoden en egalisatielagen vanaf een hoogte van -1,20 NAP en tot -0,8 NAP. Hierboven was een 16de-eeuwse ophogingslaag aanwezig van circa 0,3 m dikte. Deze laag werd weer afgedekt door een ophogingslaag uit de 17de eeuw van 0,3 m dikte met daarop de funderingsresten uit de 17de eeuw. Boven op deze funderingen was een bouwvoor aanwezig.

4. Zijn de sporen en vondsten onder te verdelen in perioden en/of fasen?

De oudste fase dateert in de Middeleeuwen. Op basis van de vondsten in het plangebied zal deze fase dateren tussen 1350 en 1500. De volgende fase duurt van 1500 tot 1575. In deze periode was nog geen bebouwing aanwezig, getuige het ontbreken van funderingsresten. Hierna werd aan het einde van de 16de eeuw een bakstenen pand binnen het plangebied gebouwd. Tot slot werden er tussen 1700 en 1950 meerdere nieuwe gebouwen in het plangebied neergezet.

5. Indien het onderzoek geen archeologische resten of beperkte archeologische fenomenen (bijvoorbeeld alleen losse vondsten) oplevert, welke verklaring is hiervoor dan te geven? Is er (bijvoorbeeld) sprake van: verstoring van antropogene aard, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door bodemprocessen, beperking van de archeologische waarnemingsmogelijkheden door werk- of weersomstandigheden?

Deze vraag is op het plangebied niet van toepassing.

6. Wat is de omvang van eventuele recente verstoringen?

Binnen het plangebied werden enkele verstoringen aangetroffen in de vorm van kabels en leidingen.

Perioden en vindplaatsen

7. Wat zijn de begrenzing en de ruimtelijke spreiding, zowel in horizontale als verticale zin, van de vindplaats(en)? Bevindt deze zich eventueel buiten het huidige plangebied?

Voor de middeleeuwse vindplaats geldt dat de begrenzing van de sporen zich niet binnen het plangebied bevindt. Het pand uit de late 16de- of begin 17de eeuw bevond zich grotendeels binnen het plangebied. De gebouwen uit de 18de tot en met de 20ste eeuw bevonden zich deels

binnen het plangebied.

8. Is er een ensemblewaarde met vindplaatsen in de omgeving van het plangebied?

Aan de Westerstraat in Enkhuizen zijn voorafgaand aan de opgraving aan de Ooievaarsteeg geen archeologische opgravingen uitgevoerd.

9. Wat is per archeologische periode gevonden in het onderzoeksgebied:

- a. de ligging (inclusief diepteligging) en begrenzing*
- b. de geologische en/of bodemkundige eenheid*
- c. de omvang (inclusief verticale dimensies)*
- d. aard /complextype/functie*
- e. de samenstelling van de archeologische resten (grondsporen en mobilia)*
- f. de vondst- en spoordichtheid*
- g. de stratigrafie*
- h. de ouderdom, periodisering, typochronologische classificatie*

Deze vraag is middels de overige vragen reeds beantwoord.

10. In hoeverre zijn binnen de vindplaats op grond van de verspreiding van vondsten en/of grondsporen voormalige activiteitengebieden te onderscheiden en hoe moeten die geduid worden?

In het gehele plangebied zijn sporen en vondsten aangetroffen. Derhalve is het niet mogelijk om hierbinnen verschillende voormalige activiteitengebieden te onderscheiden.

11. Kunnen verscheidene bewoningsfasen onderscheiden worden? Zo ja in welke mate zijn deze aaneensluitend? In hoeverre is er sprake van bewoningscontinuïteit tot op heden?

Binnen het plangebied is sprake van continu gebruik vanaf de Middeleeuwen tot aan de recente tijd en bewoning vanaf de late 16de- begin 17de eeuw tot heden. In totaal konden vier verschillende gebruiksfasen onderscheiden worden, Middeleeuwen: 1350-1500 en Nieuwe Tijd: 1500-1575, 1575-1700 en 1700-1950.

12. Zeggen de aangetroffen resten en (voedselvondsten) iets over de sociaaleconomische situatie van de gebruikers?

Van de bewoners uit de 17de eeuw is niet erg veel vondstmateriaal aangetroffen. De vondsten die er gedaan zijn geven geen blijk van een welgesteld huishouden. Zo is er in verhouding tot andere opgravingen in Enkhuizen en omgeving weinig importkeramiek als Aziatisch porselein en Mediterraan aardewerk en luxe glaswerk te onderscheiden. Wel is het interessant dat meerdere grote staalloden uit Enkhuizen en Hoorn, maar ook lakenloden uit Engeland en Duitsland zijn gevonden. Deze zijn vermoedelijk te koppelen aan de lakenhandelaar Mecco Everdtsz Tapper die aan het begin van de 17de eeuw in het pand aan de Westerstraat woonde. De 18de eeuw is nauwelijks vertegenwoordigd tussen de vondsten. Uit de latere 19de eeuw is wel een interessant vondstcomplex aangetroffen. In dit vondstcomplex bevond zich opvallend veel miniatuur goed en tamelijk wat luxe serviesgoed van Europees porselein en verfijnd industrieel aardewerk. Wellicht is het afval deels afkomstig uit de winkel van Gerrit Langedijk die vanaf 1872 tot 1887 het huis bewoonde en handelde in porselein, glas en aardewerk.

13. Zijn sporen aanwezig uit de periode dat het plangebied nog niet was bewoond, bijvoorbeeld resten van agrarische activiteiten?

Deze sporen zijn niet aangetroffen.

14. Wanneer is de Ooievaarsteeg aangelegd? Wanneer zijn de eerste huizen langs de steeg gebouwd?

De Ooievaarsteeg is een steeg tussen de Westerstraat en het Wegje/Karnemelksluis. Het is aannemelijk dat deze steeg al in de Middeleeuwen aanwezig was. In het plangebied werd evenwijdig aan de steeg een sloot aangetroffen. Bewoningssporen werden niet aangetroffen. Op kaartmateriaal uit de 16de eeuw staan al huizen weergegeven langs de steeg. Het terrein aan de Ooievaarsteeg was al in de Middeleeuwen in gebruik en vanaf de late 16de eeuw bewoond met (deels) in steen gebouwde pand(en).

15. Wat is de omvang van de huizen langs de steeg? Van welke materialen zijn zij gebouwd? Hoe zijn de huizen gefundeerd? Wat is de indeling van de huizen?

In de late 16de eeuw werd een pand neergezet van 6,6 m lang en 5,5 m breed. Deze afmeting is gebaseerd op de aangetroffen funderingsresten. Opvallend was dat het pand was onderverdeeld in twee ruimtes van 3,3 m met een binnenmuur en gedeelde haard. Het is derhalve aannemelijk dat het pand in deze periode door bijvoorbeeld twee gezinnen bewoond is geweest. Ten noorden van de zijgevel van het pand was een waterkelder aanwezig. Aan de oostzijde kon nog een aanbouw worden onderscheiden, met een plavuizenvloer.

16. Zijn achter de huizen langs de Ooievaarsteeg afvalkuilen, waterputten en/of beerputten aanwezig? Zijn er aanwijzingen dat hier ambachtelijke activiteiten hebben plaatsgevonden?

Op de resten van een rommelig gelegde plavuizen- en bakstenen vloer in de aanbouw van het 17de eeuwse pand na en de aanwezigheid van twee uitbraaksporen van mogelijke kelders, zijn geen aanwijzingen gevonden voor ambachtelijke activiteiten.

17. Wanneer is het plangebied onderdeel geworden van het achtererf van Westerstraat 74? Zijn sporen en/of vondsten te koppelen aan deze periode, bijvoorbeeld afvalkuilen of waterputten?

Een exacte duiding over wanneer het terrein aan de Ooievaarsteeg onderdeel is geworden van Westerstraat 74 is onduidelijk gebleven. Een relatie tussen dit achterterrein en Westerstraat 74 werd voor het derde kwart van de 19de eeuw aangetroffen in de vorm van een afvalkuil. Deze lag circa 12 m achter de achtergevel van het pand aan de Westerstraat 74 en circa 2,5 m achter het pand aan de Ooievaarsteeg en was opgevuld met as en vondstmateriaal uit het derde kwart van de 19de eeuw. Opvallend was dat het spoor een grote hoeveelheid keramieken miniatuurvoorwerpen bevatte en een voorwerp van plateel. Het is niet geheel duidelijk van wie deze miniatuurvoorwerpen zijn geweest. Een mogelijkheid is dat de vondsten gekoppeld kunnen worden aan Gerrit Langedijk die van 1872 tot 1887 eigenaar van het pand Westerstraat 74 was. Hij was handelaar in porselein, glas en aardewerk en de aangetroffen vondsten in de afvalkuil zouden van hem afkomstig kunnen zijn. Hierbij zouden de miniatuurvoorwerpen bijvoorbeeld gediend kunnen hebben als opvulling van de etalage en als voorbeelden voor wat de handelaar zoal verkocht. Het is echter aannemelijker dat de handelaar verfijnd serviesgoed verkocht en dat het miniaturgoed vooral als speelgoed bestemd was. Of dit speelgoed ook te koop was in de winkel of het door de kinderen van bijvoorbeeld Gerrit Langedijk is gebroken, is de vraag.

Landschappelijk

18. Hoe ziet de bodemopbouw eruit? Is een natuurlijke veenlaag aanwezig? In welke perioden

is het plangebied opgehoogd? Waarmee is opgehoogd?

De natuurlijke bodem bevond zich op een hoogte van -1,90 NAP, circa 2 m onder het maaiveld. Het betrof een natuurlijke veenlaag, waarvan in het veld de onderzijde niet is aangetroffen. Hierboven waren meerdere middeleeuwse ophogingslagen aanwezig. De oudste ophogingslagen in het plangebied bestonden uit een mengeling van veen- en bruine kleibrokken en af en toe een dunne mestlaag tot een hoogte van -0,8 NAP. Hierboven was een 16de eeuwse ophogingslaag aanwezig van circa 0,3 m dikte. Deze laag bestond uit zwartgrijze klei met beige kleivlekken en baksteenpuin. Deze laag werd weer afgedekt door een ophogingslaag uit de 17de eeuw, bestaande uit donkergrijze klei met schelpgruis, baksteenbrokken en mortelresten van 0,3 m dikte met daarop de funderingsresten uit de late 16de – begin 17de eeuw. Boven op deze funderingen was een bouwvoor aanwezig van bruine klei met daarin rood en geel baksteenpuin, mortelresten en schelpmateriaal.

19. Wat is de relatie tussen de vindplaats en het omringende landschap?

Deze vraag is niet te beantwoorden.

7. Samenvatting

In de maand januari van 2019 zijn tijdens het onderzoek aan de Ooievaarsteeg en de inpandige begeleiding van werkzaamheden in het pand Westerstraat 74 archeologische sporen en vondsten aangetroffen van de Middeleeuwen tot en met de Nieuwe Tijd. Voorafgaand aan het onderzoek werd in een Programma van Eisen een aantal onderzoeksvragen geformuleerd (via de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie, NOaA), die als leidraad bij het archeologisch onderzoek hebben gediend (zie hoofdstuk 6). In het plangebied zijn twee werkputten gegraven, waarbij het tweede vlak in kleinere pockets werd onderverdeeld. Dit bleek noodzakelijk vanwege wateroverlast en de beperkingen van een kleine kraan. Ook werden inpandige werkzaamheden begeleid (zie voor de onderzoeksmethode: hoofdstuk 3). Binnen het plangebied was een met zoden verstevigde slootkant en enkele egalisatielagen uit de Middeleeuwen aanwezig, wat er op wijst dat het perceel in deze periode in gebruik was. Resten van middeleeuwse huizen werden niet aangetroffen.

Tot de 16de eeuw kunnen slechts enkele sporen gerekend worden. Het betreft een baan van padverharding en een tweetal afvalkuilen. In de late 16de- begin 17de eeuw werd een bakstenen pand in het plangebied neergezet. Hiervan werden delen van de voorgevel, achtergevel en de zijgevels aangetroffen. Tevens was een binnenmuur aanwezig die het pand in twee gelijke ruimtes verdeelde. In het midden van de binnenmuur was een dubbele schouw gebouwd waarmee beide ruimtes verwarmd konden worden.

In de 19de eeuw werd een pand aan de Westerstraat 74 aangebouwd op basis van een hulpkaart van de gemeente. Van dit nieuwe pand werd één zijgevel teruggevonden. Tevens werd uit deze periode een afvalkuil aangetroffen. In deze afvalkuil was een tiental keramieken miniatuurvoorwerpen aanwezig. Doorgaans worden dergelijke miniatuurvoorwerpen in verband gebracht met kinderspeelgoed. Het is echter bekend dat Westerstraat 74 vanaf 1872 in handen komt van Gerrit Langedijk, een handelaar in porselein, glas en aardewerk. Mogelijk waren dergelijke miniatuurvoorwerpen in zijn bezit en dienden ze als etalageopvulling en als voorbeeld van wat de koopman zoal verhandelde. Na de 19de eeuw vond binnen het plangebied nog een aantal verbouwingen en nieuwbouwenplaats. Resten van deze werkzaamheden bevonden zich direct ten zuiden en noorden van het plangebied.

De inpandige begeleiding van de werkzaamheden heeft eveneens enkel archeologische sporen opgeleverd. Het betreft poeren en plavuizen vloer uit de 16de eeuw en enkele delen van plavuizen vloeren en een kelder uit de 17de eeuw. Opvallend was de vondst van enkele tientallen laken- en haringnetloodjes. Deze bleken met behulp van historisch onderzoek gekoppeld te kunnen worden aan Mecco Tapper, een lakenkoopman die het pand Westerstraat 74 in bezit had.

Literatuur

Besteman, J.C., 1990. North Holland AD 400-1200: turning tide or tide turning?, in J.C. Besteman/J.M. Bos/H.A. Heidinga (eds.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen/Maastricht.

Bogaers, M-R., 1992. *Drukdecors op Maastrichts aardewerk 1850-1900*, Lochem.

Boon, P., 1991. Voorland en inlagen. De Westfriese strijd tegen het buitenwater, in *West-Frieslands Oud en Nieuw* 58, 78-111.

Duijn, D.M., 2010. Het vondstmateriaal van de opgraving op het terrein van de banketfabriek in Enkhuizen.

Duijn, D.M., 2011. *Het verhaal van een West-Friese Wereldstad. Een onderzoek naar de opkomst, bloei en neergang van Enkhuizen tot 1800 aan de hand van archeologische en historische bronnen*, Hoorn (Masterscriptie Universiteit van Amsterdam).

Duijn, D.M., 2014. Eenvoudige huizen langs een gracht. Archeologisch onderzoek op de hoek van de Wortelmarkt en het Verlaat in Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 68, Hoorn.

Duijn, D.M., 2016. Middeleeuwse sporen onder een 16de-eeuwse nieuwbouwwijk. Archeologisch onderzoek langs de westzijde van de Raamstraat in Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 89, Hoorn.

Duijn, D.M., 2017. Huis en haard uit de 14de eeuw aan de Westerstraat. Archeologisch onderzoek op het perceel Westerstraat 3 in Enkhuizen, Hoorn. *West-Friese Archeologische Rapporten* 109.

Gerritsen, S., 2017. Een laatmiddeleeuws huispodium langs de Westerkerkweg. Archeologisch onderzoek aan de Westerkerkweg 36 in Venhuizen, gemeente Drechterland. *West-Friese Archeologische Rapporten* 104, Hoorn.

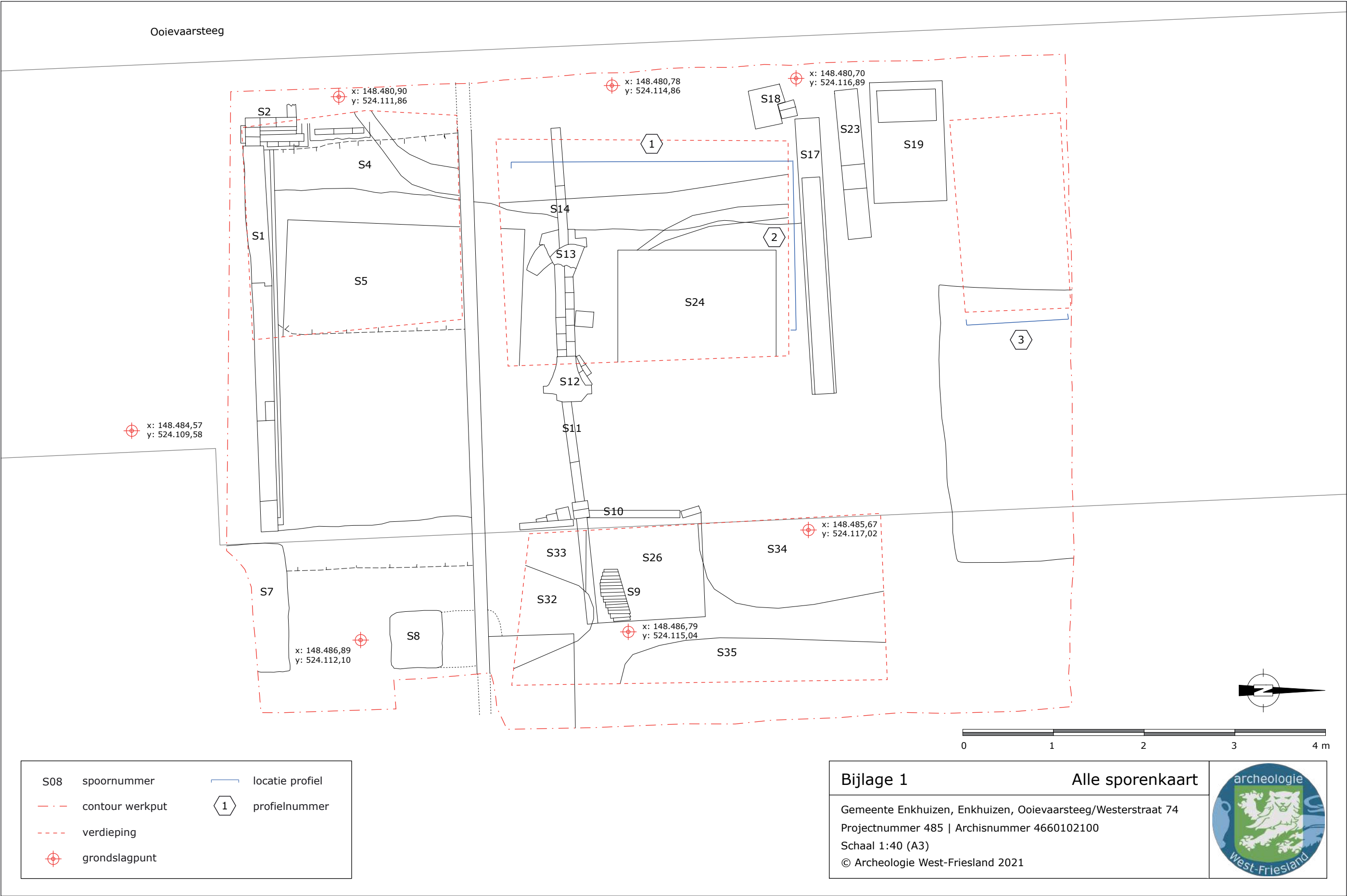
Gerritsen, S. & D.M. Duijn, 2014. Bronstijd greppels en een middeleeuwse terp. Inventariserend en aanvullend archeologisch onderzoek aan Westeinde 107, gemeente Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 66, Hoorn.

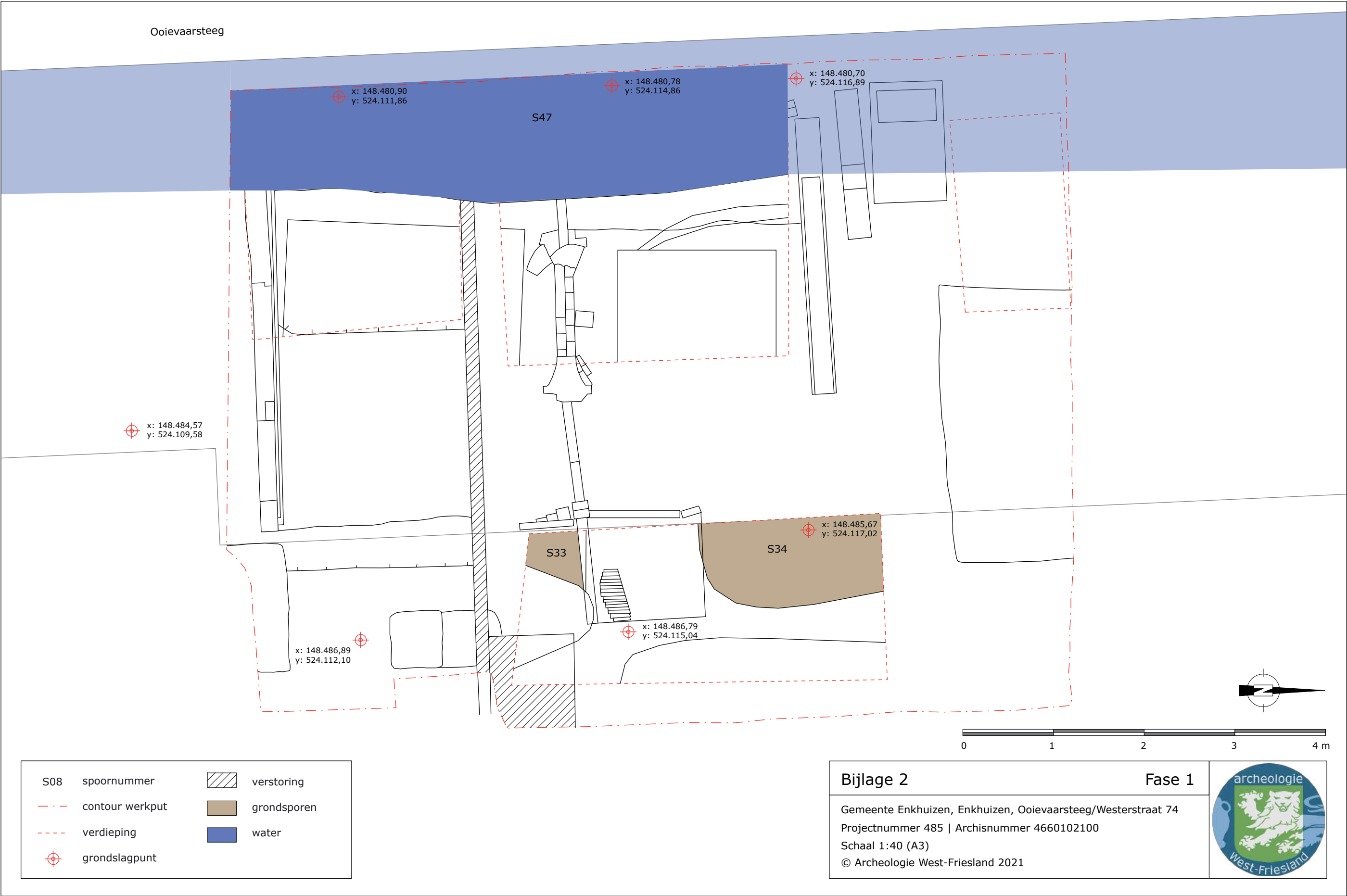
Gerritsen, S. & W. Stellingwerf, 2019. De Gekroonde Zwaan. De archeologie van een Westfriese herberg aan de Zesstedenweg 203 in Grootebroek, gemeente Stede Broec. *West-Friese Archeologische Rapporten* 135, Hoorn.

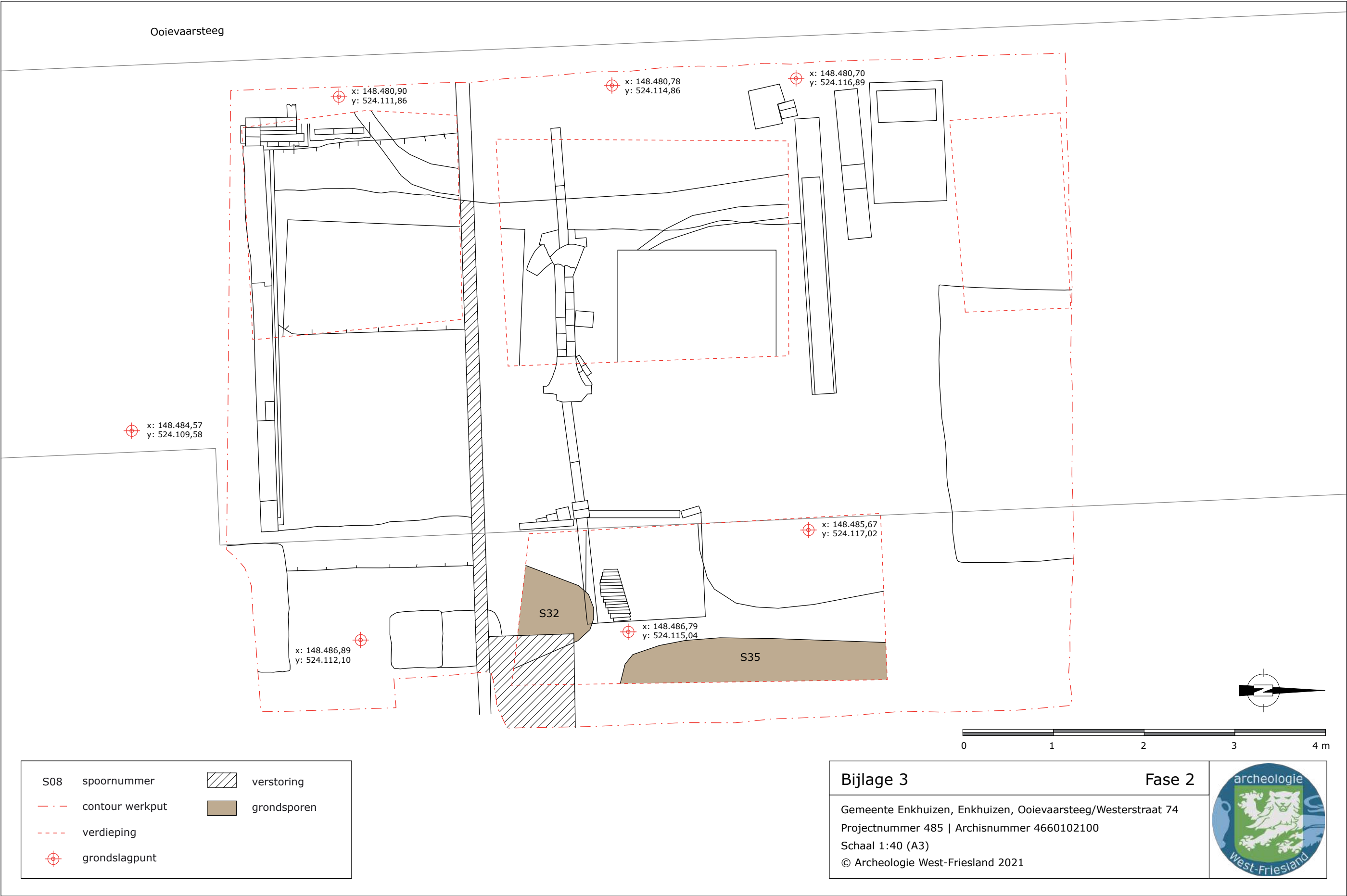
Groeneweg, G., 1992. *Bergen op Zooms aardewerk. Vormgeving en decoratie van gebruiksaardewerk gedurende 600 jaar pottenbakkersnijverheid in Bergen op Zoom*, Waalre.

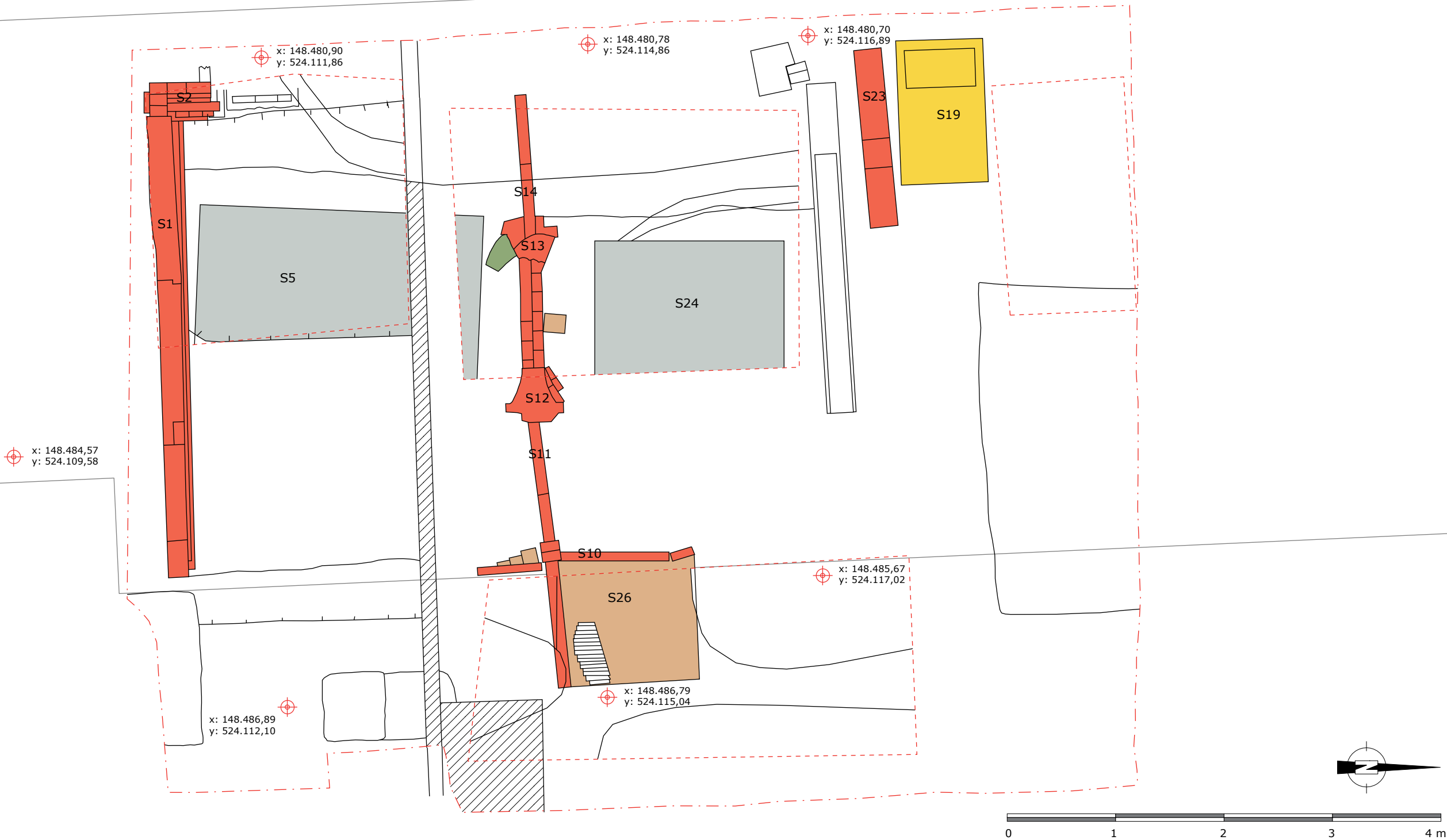
IJzereef, G.F. & J.F. van Regteren Altena, 1991. Nederzettingen uit de Midden en Late Bronstijd bij Andijk en Bovenkarspel. In Fokkens, H. & N. Roymans. *Nederzettingen uit de Bronstijd en de Vroege IJzertijd in de Lage Landen*. Nederlandse Archeologische Rapporten 13, Amersfoort.

- Koeman, K. & G. Vermeer, 2017. *Bouwhistorische beschrijving Westerstraat 74, Enkhuizen*.
- Kottman, J., 2010. Soo langh daer wat in is. De geschiedenis van de vroegmoderne wijnfles in onze streken, *Vormen uit Vuur* 109/210, 50-71.
- Messchaert-Heering, S., 2001. *Van Koopmansstraat tot Nieuwmarktspijp: Geschiedenis van de 'Doorne Croone', 't Soute Eylandt' en andere huizen in de Oude Westerstraat te Enkhuizen*.
- Meulen, A., van der & P. Smeele, 2005. *De pottenbakkers van Gouda 1570-1940. En hun betekenis voor de geschiedenis van de Nederlandse keramiek*, Leiden.
- Meulen, A., van der & P. Smeele, 2012. *De pottenbakkers van Friesland 1570-1950. Het ambacht, De mensen, Het aardewerk*, Leiden.
- Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch, 1982. *Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands)*. Mededelingen Rijks Geologische Dienst 36(3): 111-160.
- Polling, A., 2006. *Maastrichtse ceramiek. Merken en dateringen. P. Regout (De Sphinx), N.A. Bosch, Clermont en Chainaye, Société Ceramique, Guillaume Lambert, L. Regout (Mosa), F. Regout, Alfred Regout (Rema)*, Lochem.
- Schrickx, C.P., 2012. Enkhuizen, Waagstraat. Archeologisch onderzoek op het perceel Waagstraat 6 in de binnenstad van Enkhuizen, Hoorn. *West-Friese Archeologische Rapporten* 41.
- Schrickx, C.P., 2008. Het buitenklooster Bethlehem aan de Bangert in Blokker. Archeologisch onderzoek naar het laatmiddeleeuwse klooster Bethlehem (1475-1573) in het buitengebied van Hoorn. Deel 2 Het vondstmateriaal. *Hoornse Archeologische Rapporten* 7, Hoorn.
- Schrickx, C.P., 2016. Keurloden voor haringnetten. Overblijfselen van de haringvaart uit Enkhuizer bodem, *Westerheem* 2016/3, 137-146.
- Semeijn, R., 2018. *Programma van Eisen, Westerstraat 74 te Enkhuizen*, Amersfoort.
- Steege, B.C., ter & D.M. Duijn, 2019. Een statig herenhuis op een middeleeuwse terp. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek op perceel Herenweg 64 in Hoogwoud, gemeente Opmeer, *West-Friese Archeologische Rapporten* 128, Hoorn.
- Steege, B.C., ter, C.P. Schrickx & W. Stellingwerf, 2019. Verrassende vondsten in een volkswijk. Archeologisch onderzoek naar een 17de-eeuwse wijk tussen de David- en Romeinstraat in Enkhuizen, *West-Friese Archeologische Rapporten* 140, Hoorn.
- Steege, B.C., ter & W. Stellingwerf. Vroom volk aan het Westeinde. Archeologisch onderzoek naar een middeleeuwse terp en bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd op het perceel Westeinde 88-92 te Enkhuizen. *West-Friese Archeologische Rapporten* 149, Hoorn.

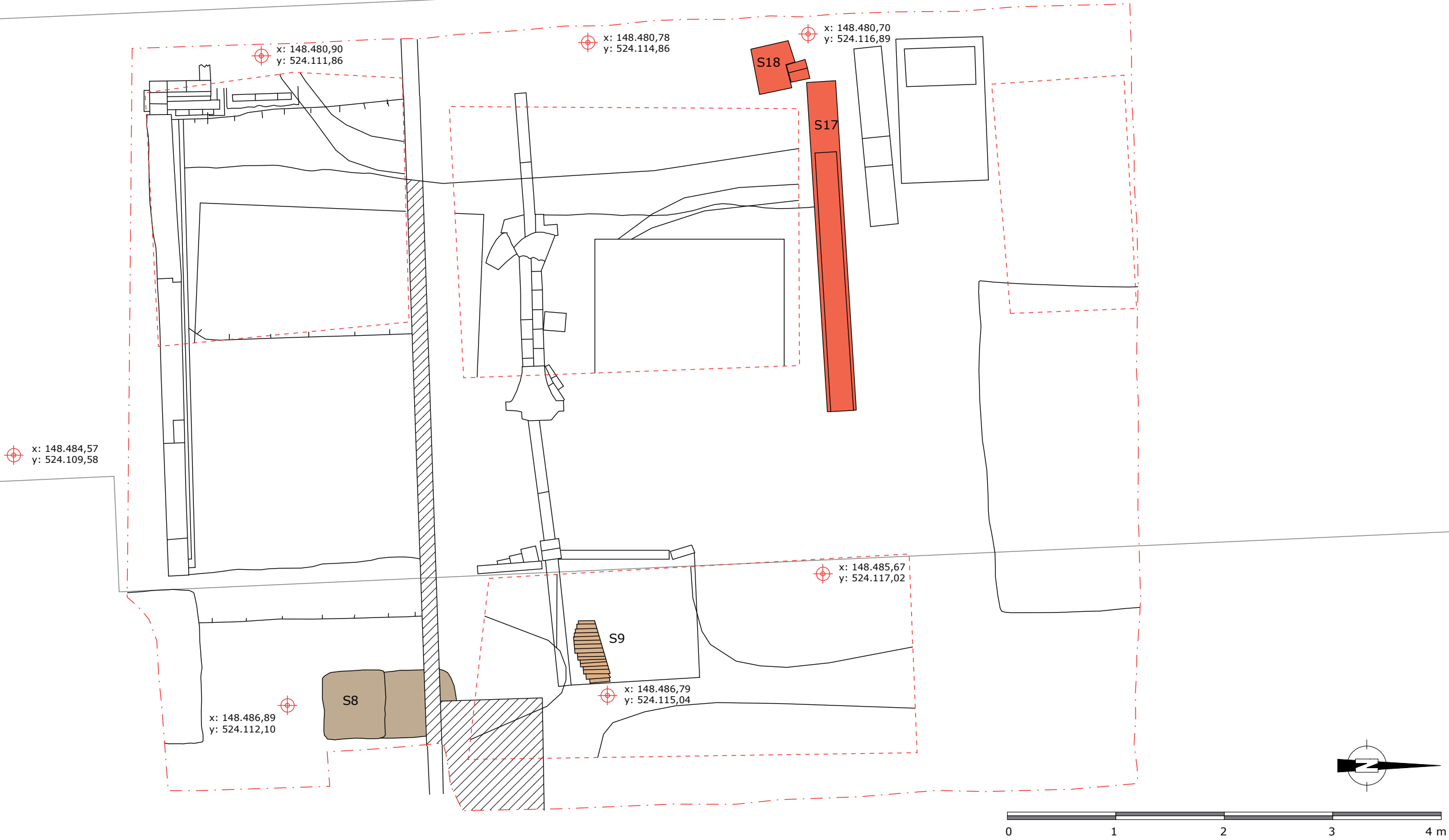
S08	spoornummer		verstoring		haardplaats/asplek
	contour werkput		muur		vloer
	verdieping		uitbraakspoor		
	grondslagpunt		kelder		

Bijlage 4 **Fase 3**

Gemeente Enkhuizen, Enkhuizen, Ooievaarsteeg/Westerstraat 74
Projectnummer 485 | Archisnummer 4660102100
Schaal 1:40 (A3)
© Archeologie West-Friesland 2021

Ooievaarsteeg

S08	spoornummer		verstoring
	contour werkput		muur
	verdieping		vloer
	grondslagpunt		grondsporen

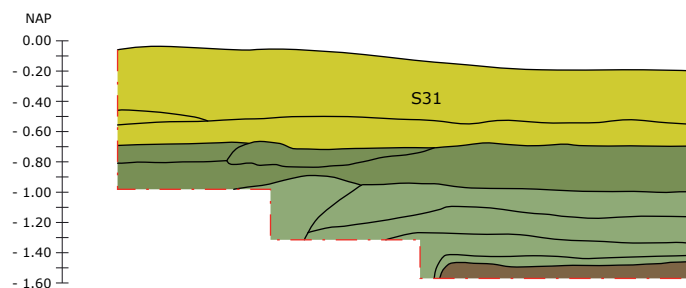
Bijlage 5

Fase 4

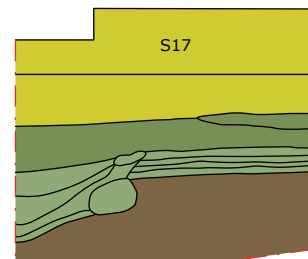
Gemeente Enkhuizen, Enkhuizen, Ooievaarsteeg/Westerstraat 74
Projectnummer 485 | Archisnummer 4660102100
Schaal 1:40 (A3)
© Archeologie West-Friesland 2021

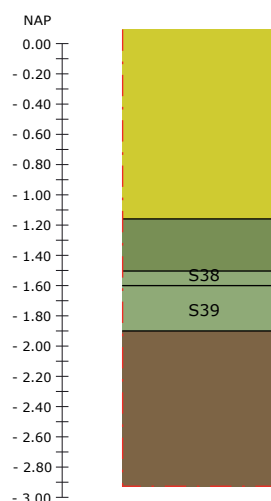
① Westprofiel, Werkput 1

② Noordprofiel, Werkput 1

③ Oostprofiel, Werkput 2

S08 spoornummer

--- contour profiel

profielnummer

veen

fase 1: Middeleeuwen

fase 2: Nieuwe Tijd

fase 3: Nieuwe Tijd

Bijlage 6

Profielen

Gemeente Enkhuizen, Enkhuizen, Ooievaarsteeg/Westerstraat 74

Projectnummer 485 | Archisnummer 4660102100

Schaal 1:50 (A4)

© Archeologie West-Friesland 2021

